

***IZVJEŠTAJ O STANJU PRAVA
I POLOŽAJA ROMKINJA
U BOSNI I HERCEGOVINI***

***Udruženje žena Romkinja, „Bolja
budućnost“ grada Tuzla
Tuzla, 2023.***

**Izveštaj o stanju prava i položaja Romkinja u Bosni i Hercegovini
Udruženje žena Romkinja „Bolja budućnost“ grada Tuzla**

IMPRESSUM

**Autorica:
mr.sc. Saliha Đuderija**

**Izgled i dizajn:
„OFF SET“ Štamparija Tuzla**

**Lektorisanje i prevod:
Prevodilačka agencija „prijevodi.ba“**

**Izdavač:
Udruženje žena Romkinja „Bolja budućnost“ grada Tuzla**

**Za izdavača:
Indira Bajramović**

**Štampa
„OFF SET“ Štamparija Tuzla**

Tiraž:

Ovaj dokument je izrađen uz podršku i u saradnji sa:

Sadržaj ovog dokumenta ne odražava mišljenje fondacije Kvinna till Kvinna. Punu odgovornost za sadržaj snosi autorica i Udruženje žena Romkinja „Bolja budućnost“ grada Tuzla. Sadržaj dokumenta ili njegovi dijelovi ne mogu se kopirati i koristiti bez prethodne saglasnosti izdavača.

Predgovor

Prvi Izvještaj o stanju prava i položaju Romkinja u Bosni i Hercegovini izradilo je Udruženje žena Romkinja „Bolja budućnost“ Grada Tuzla uz podršku fondacije Kvinna till Kvinna u okviru projekta „Napredak u integraciji Roma i Romkinja kao napredak Bosne i Hercegovine na putu ka Evropskoj Uniji“.

Zahvaljujući ovoj podršci dobile smo izvanrednu priliku da ohrabrimo romske žene da daju lični doprinos i iznesu stavove o tome kako vide svoj položaj u zajednici i bh. društvu i priliku da naznače ključne probleme sa kojim se svakodnevno suočavaju. Doprinos donatora i institucija vlasti koje podržavaju ova istraživanja je važan za Romkinje. To nam pomaže u razvijanju naših kapaciteta i unapređenju stručnog istraživačkog rada ženskih romskih organizacija, Ženske romske mreže „Uspjeh“, i rad aktivistica na terenu u romskim zajednicama. Važni su nam projekti koji osiguravaju uključenost marginaliziranih žena, koji doprinose njihovoj društvenoj uključenosti. Izuzetno smo zadovoljne što se 734 Romkinje odazvalo anketi, kao i to da su mnoge romske aktivistice koje su učestvovala u radu fokus grupa svojim iskustvom terenskog rada doprinijele kvaliteti ovog izvještaja.

*Istraživale smo kakva su prava i položaj Romkinja, provjeravajući i **potvrđujući tezu** iz naših i ostalih istraživačkih izvještaja, u kojima se navodi, da su Romkinje duplo diskriminirane, zbog toga što su Romkinje i zbog toga što su žene.*

U okviru iste strukture pitanja, odlučile smo se za primjenu metoda ispitivanja stavova romskih žena i istovremeno smo ih kroz realiziranje ankete na terenu ohrabrivale na dugoročan uticaj na promjene u zajednici. Ponudile smo im alat za samostalno ili zajedno sa nama pokrenu rješavanje ključnih problema prema nadležnim institucijama u cijeloj Bosni i Hercegovini.

Informisale smo romske žene u zajednici da će se javnim predstavljanjem rezultata iz istraživanja o položaju i pravima Romkinja, zapravo prenijeti njihovi najvažniji stavovi. Nakon finalizacije istraživanja slijedi zajedničko predstavljanje preporuka institucijama vlasti, stavljajući akcenat na prepreke sa kojima se suočavaju Romkinje i na zagovaranje održivih rješenja u javnosti.

Preporuke su alat koji će nam pomoći da kvalitetnije osmislimo akcije lobiranja, one su naš putokaz i alat zagovaranja prema domaćim institucijama i međunarodnim organizacijama i svim ostalim interesnim ženskim grupama u Bosni i Hercegovini od kojih tražimo bolju i direktniju podršku i konkretnu saradnju.

Ove preporuke sadrže ključne smjernice koje su namijenjene domaćim institucijama vlasti, institucijama Evropske unije te svim ostalim zainteresovanim stranama koje su uključene u oblikovanje javnih politika, strategija i programa podrške. Njihov fokus je na pravilnom adresiranju potreba i prioriteta Romkinja u Bosni i Hercegovini, osiguravajući uzimanje u obzir, i integraciju ovih ključnih problema u donošenje odluka i provođenje relevantnih inicijativa. Ujedno, preporuke iz ovog Izvještaja su orijentacija i sredstvo zagovaranja prema domaćim institucijama i međunarodnim organizacijama te svim ostalim relevantnim akterima. Naš cilj je ostvariti bolju i direktniju podršku za romsku ženu i romsku zajednicu u Bosni i Hercegovini.

Indira Bajramović
Direktorica Udruženja žena Romkinja „Bolja budućnost“ Tuzla

SADRŽAJ

Predgovor.....	3
1. Uvodne napomene	5
2. Metodologija.....	7
3. Kontekst.....	8
4. Pravni okvir, politike, istraživanja.....	10
5. Tematska rodna analiza	13
5.1. Opći pokazatelji - uslovi u kojim žive Romkinje	14
5.2. Pristup obrazovanju	17
5.2.1. Romkinje o obrazovanju djece	19
5.3. Podrška u zapošljavanju	20
5.4. Odnos prema rodno-zasnovanom nasilju.....	25
5.4.1. Odnos prema porodičnom nasilju-položaj djece.....	27
5.4.2. Rani brakovi.....	27
5.4.3. Rad djece	30
5.5. Zdravstvena zaštita - fokus na reproduktivna prava i zdravstvenu zaštitu djece	31
5.5.1. Fokus na reproduktivna prava.....	32
5.5.2. Pristup djece zdravstvenom sistemu.....	35
5.6. Politička participacija Romkinja.....	36
5.7. Pristup servisima i javnim uslugama-stavovi institucija.....	39
5.7.1. Postojanje kontakt tačke za Rome	40
5.7.2. Informisanje o pravima.....	40
5.7.3. Koje su prepreke u ostvarivanju prava - percepcija predstavnika institucija.....	41
5.7.4. Koje su prepreke u pristupu obrazovanju- percepcija predstavnika institucija	42
5.7.5. Prepreke u pristupu zdravstvenoj zaštiti- percepcija predstavnika institucija	43
5.7.6. Prepreke - zaštita žrtava nasilja - percepcija predstavnika institucija.....	43
5.7.7. Prednosti političke participacije Romkinja - percepcija predstavnika institucija	44
6. Zaključci i preporuke.....	45
6.1. Preporuke za poboljšanje ekonomsko-socijalnog položaja	45
6.2. Preporuke za poboljšanje pristupa obrazovanju	45
6.3. Preporuke za poboljšanje obrazovanja djece	46
6.4. Preporuke za poboljšanje zapošljavanja	46
6.5. Preporuke za poboljšanje zaštite od rodno-zasnovanog nasilja	47
6.6. Preporuke za poboljšanje zaštite djece	47
6.7. Preporuke za poboljšanje pristupa zdravstvenoj zaštiti i reproduktivnim pravima	48
6.8. Preporuke za poboljšanje pristupa djece zdravstvenom sistemu	48
6.9. Preporuke za poboljšanje političke participacije	49
6.10. Preporuke za poboljšanje pristupa servisima i javnim uslugama	49

1. Uvodne napomene

Udruženje žena Romkinja „Bolja budućnost“ Grada Tuzla kako u svim aktivnostima tako i kod ovog istraživanja o pravu i položaju Romkinja, se oslanja na **Platformu za unapređenje prava i položaja Romkinja u Bosni i Hercegovini** koja predstavlja konkretan doprinos Romkinja politici antidipsizma¹ i suzbijanja stereotipa i predrasuda u bh. društvu. U poduzetim akcijama također se polazi od Deklaracije partnera Zapadnog Balkana o integraciji Roma/kinja u sklopu procesa proširenja Evropske unije² u kojoj se navodi više afirmativnih mjera kojima se traži značajno unapređenje statusa i prava Roma i Romkinja u svim državama Zapadnog Balkana koje su potpisale ovaj dokument uključujući i Bosnu i Hercegovinu. Prema cilju projekta, u okviru kojeg se provelo istraživanje, važno je bilo uzeti u obzir *Mišljenje Komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji (2022)*³ u dijelu koji se odnosi na vladavinu prava, konkurentnost i inkluziju, odnosno poglavlja u kojima se pitanja inkluzije Roma navodi kao jedan od prioriteta, uključujući i ravnopravnost spolova, a posebno borbu protiv bilo kojeg oblika diskriminacije.

Slijedom navedenog navodimo aktivnosti koje su nastavljene nakon usvajanja Strategije o poboljšanju položaja Roma u Bosni i Hercegovini⁴ na nivou Bosne i Hercegovine od kada započinje provođenje višegodišnjih aktivnosti, posebno kroz pristupanje Dekadi Roma 2005-2015. Dekada Roma je obavezala države da provode konkretne i usmjerene inkuzivne politike na poboljšanju položaja Roma u Bosni i Hercegovini. Bosna i Hercegovina je sve te aktivnosti planirala i provodila kroz tri akciona plana za Rome u periodu: 2009-2012, 2013-2016 i 2017-2020. godine. Mjere i aktivnosti iz ovih planova bile su usmjerene na integraciju i inkluziju Roma u sektorima koje predviđa gore pomenuta Strategija, osim za oblast obrazovanja koja je u nadležnosti entitetskih i kantonalnih vlasti. Za oblast obrazovanja je bio izrađen poseban akcioni plan. Sada se sve naznačene aktivnosti za društvenu uključenost Roma i Romkinja provode na osnovu mjera i aktivnosti sadržanih u okviru *Akcionog plana Bosne i Hercegovine za društvenu inkluziju Roma i Romkinja za period 2021-2025*⁵, koji je usvojen 20. aprila 2022.godine, kojim su se obuhvatili svi postavljeni ciljevi naznačeni u Poznan Deklaraciji.

Kada je u pitanju ocjena uspješnosti ovih politika, skoro svi dostupni vladini i nevladini izvještaji uglavnom navode da je napredak ipak ograničen jer se još uvijek veći broj Roma nalazi u nepovoljnijem položaju u odnosu na većinsku populaciju. Većina pregledanih izvora navodi da su Romkinje unutar svoje zajednice i šire u još težem položaju u poređenju sa muškarcima romske nacionalnosti, te u odnosu na muškarce i žene većinskog stanovništva.

Izvještaji koji su navedeni u nastavku teksta, a koji se odnose se na Romkinje, navode sljedeće ključne probleme:

¹ Prema definiciji European Commission against Racism and Intolerance (ECRI, Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije) iz 2011. antidipsizam je specifična forma rasizma, ideologija koja je zasnovana na rasnoj superiornosti, forma dehumanizirajućeg i institucionalnog rasizma uzgajana istorijskom diskriminacijom, koja se, pored ostalog, izražava nasiljem, govorom mržnje, eksploatacijom, stigmatizacijom i najeklatantnijom vrstom diskriminacije.

² Deklaracija partnera Zapadnog Balkana o integraciji Roma/kinja u sklopu procesa proširenja Evropske unije, Poznan, 2019, dostupno na: <https://www.rcc.int/romaintegration2020/files/admin/docs/254a1c8f78515efd8cf0a65c8d981160.pdf>

³ Analitički izvještaj Mišljenje Komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji SWD (2022) 336 final Izvještaj o Bosni i Hercegovini za 2022. uz dokument Saopštenje Komisije Evropskom parlamentu, Vijeću, Evropskom-ekonomskom i socijalnom odboru i Odboru regija, Saopštenje o politici proširenja EU-a za 2022. str.35.,36.,37. i 84.

⁴ Strategija za rješavanje problema Roma u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, br. 67/05), dostupno na: http://www.mhrr.gov.ba/ljudska_prava/Odbor_za_Rome/Strategija%20BIH%20za%20rjesavanje%20PROBLEMA%20Roma.pdf

⁵ Akcioni plan Bosne i Hercegovine za društvenu inkluziju Roma i Romkinja za period 2021-2025 („Službeni glasnik BiH“, broj 40/22)

1. Stope upisa na svim nivoima obrazovanja su niže za Romkinje, posebno u srednjem i visokom obrazovanju, a postignuća u obrazovanju su također niža;
2. Stope zaposlenosti Romkinja su niže od stopa ne-romskih muškaraca i žena, te niže od stopa zaposlenosti muškaraca romske nacionalnosti;
3. Zdravstveno stanje Romkinja je lošije nego zdravstveno stanje ne-romskih muškaraca i žena;
4. Stambena situacija Romkinja je lošija nego stambena situacija ne-romskih muškaraca i žena, ali je slična situaciji muškaraca romske nacionalnosti, iako su nekretnine rijetko na ime supruge ili majke;
5. Romkinje učestvuju manje čak i od muškaraca romske nacionalnosti u političkom i javnom životu i daleko manje od muškaraca i žena ne-romskih zajednica;
6. Rodno uvjetovano nasilje je problem unutar romskih zajednica - kao što je i u drugim etničkim grupama, međutim, podaci ne dokazuju da su Romkinje češće žrtve od ne-Romkinja;
7. Većina politika koje se odnose na položaj žena u Bosni i Hercegovini, uključujući one koje se odnose na društvenu uključenost Roma i Romkinja, iako direktno navode pojedine mjere koje se odnose na poboljšanje mjera za bolju rodnu ravnopravnost i suzbijanje diskriminacije, nemaju razvijene specifične programe usmjerene na podršku Romkinjama u zajednici.

Posebno je važno naglasiti da nedostaju specifični bazni pokazatelji u pojedinim oblastima što je u nekim segmentima znatno otežalo istraživanje.

Kada su u pitanju pokazatelji, dalje uočavamo da nema pokazatelja koji kvalitetno pokazuju koliki je direktni uticaj relevantnih politika na poboljšanje položaja Romkinja. Malo je parametara koji upućuju na svakodnevne izazove za Romkinje u odnosu na njihov položaj i prava tako da u ovom izvještaju navodimo *najvažnije prepreke sa aspekta rodne perspektive*:

1. Iz rodne perspektive želimo naglasiti da se u sektorskim politikama rod adekvatno ne smatra uvijek prioriteto;
2. Romkinje se često same ne smatraju ciljnom grupom u strategijama/programima i akcionim planovima (čak i kada određeni problem na njih utiče, navodimo npr. nepohađanje škole);
3. Razvrstavanja po spolu ili indikatori rodne osjetljivosti uopšte ne postoje ili su neodgovarajući, ili se aktivnosti akcionih planova koji uključuju pokazatelje rodne osjetljivosti ne provode;
4. Slična tendencija postoji i u kriterijima za projekte gdje Romkinje nisu eksplicitno definisane kao ciljna grupa, niti su pokazatelji razvrstani po spolu niti su rodno osjetljivi iako postoje neki dobri primjeri;
5. Čak i ako su navedene kao ciljna grupa, ne postoji garancija da se ove aktivnosti zaista provode, nedostaju specifični indikatori učinka jer nisu definisani bazni obrasci za praćenje.

Sve navedene prepreke, između ostalog, bile su i podloga za provođenje rodnokoncipiranog istraživanja (samo za Romkinje), ciljajući na pripremu relevantnih preporuka za lobiranje i jačanje uticaja na vladine politike i akcije za ranjive grupe Romkinja.

Ističemo činjenicu da je većina preporuka pripremljena na osnovu ***„percepcije Romkinja, analize njihovih stavova i razumijevanja pojave diskriminacije i generalno stepena njihove uključenosti u društveni život“***.

Dodatni rezultat za kreiranje sadržaja preporuka, ostvaren je na osnovu ankete sa predstavnicima ključnih institucija, odnosno analize njihovih stavova o tome ***„koje su to i kakve su prepreke sa kojim se suočavaju žene Romkinje u institucijama u kojima najčešće ostvaruju svoja prava ili im se najčešće obraćaju“***.

Prihvatajući ovaj metod, Udruženje žena Romkinja „Bolja budućnost“ Grada Tuzla provelo je istraživanje sa **734 Romkinje**, s ciljem pružanja uvida u stavove Romkinja u odnosu na njihov trenutni

položaj i kvalitet podrške koju im pružaju postojeći sistemi u zajednicama u kojima žive i dodatnom anketom sa 30 predstavnika/predstavnica institucija u cilju ispitivanja i njihovih stavova o istim temama.

2. Metodologija

Polazeći od postavljenog cilja istraživanja koji se odnosi na identifikovanje prepreka koje sprečavaju žene Romkinje u ostvarivanju jednakih prava i mogućnosti u bh. društvu, u procesu prikupljanja pokazatelja koristili smo više metoda.

Primarno je korištena metoda *predikativne indukcije* prateći određene vrste pojava i *deskriptivna analiza* koja prati opis odabranih prava kroz različite sektore zaštite Romkinja u Bosni i Hercegovini. Glavni fokus istraživanja odnosio se na kvalitetu poštivanja osnovnih prava prema bh. zakonima te njihove usklađenosti sa međunarodnim standardima u pogledu ravnopravnog tretiranja Romkinja.

Istraživali smo:

- a) probleme u pristupu obrazovanju,
- b) raspoloživosti podrške za zapošljavanje,
- c) prepreke u oblasti zaštite od rodno-zasnovanog nasilja,
- d) pristup zdravstvenoj zaštiti - fokus na stepenu ostvarivanja reproduktivnih prava,
- e) mogućnosti za političku participaciju Romkinja,
- f) i generalno pristup servisima i javnim uslugama.

Analizirani su najznačajniji izvještaji institucija i izvještaji međunarodnih i organizacija civilnog društva u kojima su sadržane ocjene stepena ostvarivanja prava Romkinja prema naznačenim oblastima.

Polazna osnova analize su ključni pravni i institucionalni okvir. Dalje ukratko navodimo zakone vezane za oblasti i uočene prepreke u ostvarivanju prava Romkinja. Fokus je na rodnoj ravnopravnosti. Upotrijebljene su koliko je to bilo moguće raspoložive statističke informacije i zvanični podaci institucija, fokusirajući se na referentni period od 2020 do 2022. godine.

Okosnica istraživanja je metod ispitivanja stavova Romkinja koji je realizovan na sljedeći način. Definisali smo uzorak koristeći pokazatelje o broju Roma u Bosni i Hercegovini kroz izbor Romkinja za anketu prema njihovom općem broju na odabranim lokacijama u cijeloj Bosni i Hercegovini. Planirano je ispitivanje stavova na uzorku od 650 Romkinja ali je tokom istraživanja broj ispitanica povećan zbog dodavanja još jedne geografske lokacije čime se povećao broj ispitanika za obradu.

Na osnovu navedenoga, provedena je anketa sa ženama Romkinjama (na terenu i kroz fokus grupe), na uzorku 734 Romkinje, od ciljanih 650 osoba, ciljano na pet starosnih grupa: starosna grupa, djevojčice od 15 do 18 godina sa ukupnim učešćem od 49 osoba, starosna grupa od 18 do 24 godine sa obuhvaćenih 127 osoba, starosna grupa od 25 do 34 godine sa obuhvaćenih 177 žena, starosna grupa od 36 do 65 godina kojoj pripada većina ispitanica (277), te starosna grupa od 65 i više godina kojoj pripada 58 ipitanica.

Indikativno je da se jedan broj anketiranih Romkinja nije izjasnilo o godini rođenja (njih 46), što po našem mišljenju ukazuje na postojanje problema dugogodišnje marginalizacije. Ove ispitanice nisu bile sigurne u godinu rođenja, jer su svoja lična dokumenta o rođenju dobile naknadno.

Pokriveno je sedam geografskih lokacija: Tuzlanski kanton, Zeničko-Dobojski kanton, Srednjobosanski kanton, regija Doboje, regija Banja Luka, Bijeljina i Brčko Distrikt. Na manjem uzorku provedeno je ispitivanje stavova ključnih pružaoaca usluga na navedenim geografskim lokacijama u kojima su anketirane Romkinje. Ukupno je anketirano 28 predstavnika/ca sljedećih institucija: ustanove za predškolsko, osnovno i srednjoškolsko obrazovanje, centri za socijalni rad, službe za zapošljavanje, policijska uprava, zdravstvene institucije.

3. Kontekst

U cilju predstavljanja konteksta u kojem je provedeno istraživanje, naveli smo određene činjenice vezane za društveno uređenje Bosne i Hercegovine te ukupne pokazatelje o položaju Roma u Bosni i Hercegovini. Koristili smo pokazatelje navedene u okviru Akcionog plana za društvenu uključenost Roma i Romkinja Bosne i Hercegovine 2021-2025.⁶

Bosna i Hercegovina je decentralizovana multietnička država koja se sastoji od dva entiteta – Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: FBiH) i Republike Srpske (u daljnjem tekstu: RS) – kao i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: BDBiH). FBiH se sastoji od 10 kantona i 79 gradova/općina (u daljnjem tekstu: JLS). RS je u potpunosti centralizovana, sa 66 JLS, odnosno BiH ima ukupno 145 (JLS).

*Romi žive na području cijele Bosne i Hercegovine na području 88 JLS,
a u većem broju žive na području 50 JLS.*

Statistika o broju: Pripadnici/e romske populacije najčešće nisu otkrili svoju etničku pripadnost na popisu stanovništva iz 2013. godine u Bosni i Hercegovini, te se samo 12.583 osobe izjasnilo kao Romi i Romkinje. Prema podacima romskih udruženja u Bosni i Hercegovini ovaj broj je znatno veći, te se procjenjuje da u BiH živi oko 50.000 Roma.⁷ Romi u Bosni i Hercegovini žive na području 88 JLS prema općim pokazateljima iz popisa 2013. godine. Prema pokazateljima koje je prikupilo Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice (u daljem tekstu: MLJPI)⁸, općine su prijavile da se u stanju potrebe nalazi: 4.008 romskih porodica ili 19.295 osoba.

Kada su u pitanju opći podaci u Bosni i Hercegovini MLJPI zaključno sa 2020 godinom navodi da je prema podacima 35 JLS iskazana potreba Roma u oblastima: **stanovanja, zapošljavanja, zdravstvene zaštite i obrazovanja za 8.295 muškaraca i 7.767 žena⁹.**

Kada je u pitanju starost, iskazana je potreba za 1.855, djece do pet godina, 4.099 djece do 18 godina i 9.320 osoba iznad 18 godina. Prema ovim podacima udio ženske populacije je 40%.

Zapošljivost Romkinja: Kada je u pitanju zapošljivost Romkinja izdvajamo pokazatelj o broju nezaposlenih žena prijavljenih na berzu rada (podatak Zavoda za zapošljavanje iz juna 2020. godine) u kojem se navodi da je u FBiH prijavljeno 1.444 Romkinje koje traže posao **od kojih je 1.328 nekvalifikovano**, odnosno nema završeno osnovno obrazovanje. U RS je 80 Romkinja prijavljeno na

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

⁷ „Specijalni izvještaj o položaju Roma u BiH“, Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH (2013)

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

berzu rada od kojih je **54 nekvalifikovano** i u BD 182 Romkinje od kojih je **više od 70% nekvalifikovano**.

Stambeno zbrinjavanje: Kada je u pitanju stambeno zbrinjavanje podaci MLJPI pokazuju da je 50 JLS dostavilo podatke koji se odnose na potrebu: za legalizacijom 1.539 stambena objekata Roma; potrebu za izgradnjom 885 stambenih objekata, potrebu za rekonstrukcijom 1.300 stambenih objekata te poboljšanjem infrastrukture za 2.480 korisnika u 28 jedinica lokalne uprave. *Nije dostupan podatak, koji broj žena je nosilac domaćinstva odnosno da raspolaže stambenom jedinicom.*

Zdravstvena zaštita: Uočavamo da ne postoje pokazatelji o broju zdravstveno neosiguranih osoba. Ovaj problem je također karakterističan za Federaciju BiH s tim da su pojedini kantoni uspostavili različite sisteme dodatnog zdravstvenog osiguranja dok je ovo pitanje riješeno je u Republici Srpskoj i Brčko Distriktu BiH.

U ocjeni potreba analizirali smo podatke iz Akcionog plana za društvenu uključenost Roma i Romkinja 2021-2025¹⁰, pokazatelje sadržane u Istraživanju višestrukih pokazatelja (u daljnjem tekstu: MIX)¹⁰ prema kojem je stopa smrtnosti romske djece (dojenčadi) 24% u odnosu na ukupno stanovništvo koje ima stopu od 8%, kod smrtnosti djece mlađe od 5 godina iznosi 27% u odnosu na 8% kod ukupnog stanovništva. Pokazatelj o ukupnoj težini pri rođenju pokazuje da 14% romske djece ima težinu manju od 2.500 g u ostaloj populacija rađa se samo 3% djece sa malom težinom. Imunizacijom je obuhvaćeno samo 4% romske djece, a stopa obuhvaćenosti je 68% za ukupno stanovništvo. Indeks ranog rasta i razvoja pokazuje stopu od 85% u odnosu na djecu ukupnog stanovništva čija je stopa 96%. *Stopa vezana za rano rađanje ukazuje da 31% romskih žena rađa prije 18. godine.*

Izloženost diskriminaciji: Kad su u pitanju slučajevi diskriminacije Roma uočavamo da nije zabilježen značajan broj sudskih predmeta, što je i rezultat nedovoljnog poznavanja zakonodavstva iz oblasti diskriminacije i dostupnih pravnih mehanizama zaštite, te problema u pristupu pravima i besplatnoj pravnoj pomoći. Nadalje, nema potvrđenih slučajeva na sudovima, međutim postoje određena istraživanja¹¹ te navodimo izvještaj „Obruč antidipsizma - Romi u Bosni i Hercegovini“¹², odnosno „Diskriminacija u Bosni i Hercegovini: percepcije, stavovi i iskustva javnosti“¹³ u kojim se (...) *ukazuje da je stepen prihvatanja Roma od strane opšte populacije nedovoljan, te da postoje česte situacije neprepoznavanja odnosno ignorisanja problema i potreba u romskim zajednicama, navodi se primjer različitog tretmana žrtava trgovine ljudima posebno žena i djece, te kod ostvarivanja pojedinih socijalnih prava.*

Obrazovanje djece: Obuhvaćenost djece Roma obrazovanjem, prema podacima MLJPI, je područje u kome postoji napredak, posebno kod smanjenja stope napuštanja škole i poboljšanjem učešća djece u ranom djetinjstvu u obaveznom predškolskom odgoju i školovanju.

Međutim, prikupljeni pokazatelji MLJPI pokazuju da je još uvijek niska stopa romske djece uključene u predškolski odgoj i obrazovanje (samo 4%) i mala stopa djece koja su obuhvaćena osnovnim i srednjim školovanjem koja iznosi svega 35%.

¹⁰ Istraživanje MIX, provedeno 2011. godine od strane MLJPI i UNICEF-a

¹¹ Položaj romske djece u BiH, UNICEF 2013/

¹² Obruč antidipsizma Romi u Bosni i Hercegovini, Civil Rights Defenders 2018

¹³ Diskriminacija u Bosni i Hercegovini: percepcije, stavovi i iskustva javnosti, OSCE 2020.

4. Pravni okvir, politike, istraživanja

Ustav Bosne i Hercegovine sadrži više međunarodnih standarda koji su vezani za ljudska prava i ravnopravnost spolova, prvenstveno navodimo one koji se odnose na rodnu ravnopravnost: Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) iz 1979. godine, koja se direktno primjenjuje u BiH. Bosna i Hercegovina je potpisnica drugih međunarodnih pravnih akata i dokumenata, uključujući između ostalog, međunarodnih ugovora, Pekinšku deklaraciju sa Platformom za djelovanje iz 1995. godine, Rezoluciju Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 1325 Žene, mir i sigurnost (UNSCR 1325) iz 2000. godine, konvencija Međunarodne organizacije rada (MOR) i Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i porodičnog nasilja iz 2013. godine i još preko 27. međunarodnih instrumenta u oblasti ljudskih prava¹⁴.

Navedeni međunarodni standardi u pravnom sistemu Bosne i Hercegovine treba da osiguraju prije svega zaštitu od diskriminacije, jednakost i ravnopravnost u svim segmentima ljudskih prava Romkinja i treba da se primjenjuju u svim situacijama kada domaći propisi ne osiguravaju jednak tretman uključujući i ravnopravnost spolova.

Zakon o ravnopravnosti spolova BiH¹⁵ usvojen je 2003. godine, izmijenjen 2009. godine. Ovaj zakon se konkretno odnosi na ravnopravnost spolova u obrazovanju, zapošljavanju, radu i pristupu resursima, socijalnoj zaštiti, zdravstvu, kulturi i sportu, javnom životu i medijima. Također osigurava regulatorni okvir za uloge i funkcioniranje institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova u provođenju zakona i njegovog praćenja te definiše rodno zasnovanu diskriminaciju i zabranjuje diskriminaciju na osnovu spola i seksualne orijentacije u svim sferama života. U tom kontekstu postoje različite vrste rodno zasnovanog nasilja koje se smatraju oblicima diskriminacije i kršenja ljudskih prava.

Zakon o zabrani diskriminacije¹⁶ definiše direktnu i indirektnu diskriminaciju po svim osnovama, uključujući spolnu i seksualnu orijentaciju, kao i to šta ne predstavlja diskriminaciju. Ovaj zakon također regulira sistem zaštite od diskriminacije u svim oblastima života, uključujući rad i zaposlenje, socijalnu i zdravstvenu zaštitu, pravosuđe i upravu, stambena pitanja, javne informacije, obrazovanje, sport, kulturu, nauku i ekonomiju.

Zakoni o zaštiti od nasilja u porodici Federacije BiH, Republike Srpske i Distrikta Brčko¹⁷ uspostavili su okvir za opću prevenciju nasilja nad ženama, a između ostalog definišu načine zaštite od nasilja u porodici, kao i mehanizme sankcionisanja.

Porodični zakoni Federacije BiH, Republike Srpske i Distrikta Brčko zabranjuje nasilničko ponašanje bračnog partnera ili bilo kojeg drugog člana porodice i posvećuje posebnu pažnju postupku zaštite od nasilja u porodici propisuje da su zaštitu od nasilničkog ponašanja dužni pružiti policija, organ starateljstva i sud za prekršaje, te da je policijska uprava dužna odmah po prijemu obavještenja odstraniti i smjestiti u odgovarajuću ustanovu lice koje se nasilnički ponaša ili od kojeg prijeti takva opasnost. Zakoni propisuju novčane sankcije za pravna lica, odnosno ustanove koje ne odstrane osobu koja se nasilnički ponaša ili od koje prijeti takva opasnost.

¹⁴ Lista međunarodnih konvencija i ugovora, dostupna na Web stranici: mhr.gov.ba- ljudska prava-međunarodni ugovori UN/VE 16 Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH („Službeni glasnik BiH“ br. 16/03, 102/09 i 32/10).

¹⁵ Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH („Službeni glasnik BiH“ br. 16/03, 102/09 i 32/10).

¹⁶ Zakon o zabrani diskriminacije („Službeni glasnik BiH“ br. 59/09 i 66/16)

¹⁷ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 102/12 i Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije BiH, „Službene novine FBiH“, broj 20/13.

Krivični zakoni: Pored ovih zakona, *krivični zakoni* inkriminiraju nasilje u porodici, kao i niz drugih krivičnih djela, koja su definisana na rodno neutralan način, osim onih djela koja se po svojoj prirodi mogu odnositi samo na žene kao oštećene, ali daju osnovu i za procesuiranje počilaca i zaštitu oštećenih u smislu nasilja na osnovu spola.

Zdravstvena zaštita - Seksualna i reproduktivna prava su osnovna ljudska prava priznata kako domaćim, tako i međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima. Pristup seksualnom i reproduktivnom zdravlju utemeljen na ljudskim pravima podrazumijeva promoviranje zaštite i ravnopravnosti svih ljudi, u svim aspektima njihovog seksualnog života. Pristup seksualnom i reproduktivnom zdravlju utemeljen na međunarodno dogovorenim i priznatim ljudskim pravima koji prepoznaje ljude kao seksualna bića koja imaju pravo na informaciju, edukaciju, zdravstvene usluge prilagođene njihovim potrebama, zaštitu i učešće u donošenju odluka.

Gender politika: Kada su u pitanju politike, najznačajnije su one koje se odnose na prava žena kao što je *Gender akcioni plan za BiH* (u daljnjem tekstu: *GAP*) ključni je dokument srednjoročne javne politike koji je usvojilo Vijeće ministara BiH u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova.

Agencija za ravnopravnost spolova BiH nadležna je za iniciranje i koordinaciju izrade Gender akcionog plana u saradnji sa entitetskim Gender centrima i za praćenje njegovog provođenja i koordinaciju aktivnosti sa svim relevantnim tijelima u procesu provođenja. Glavni cilj Gender akcionog plana je da pruži smjernice ministarstvima i drugim institucijama za uključivanje rodno osviještenih principa u njihov rad u skladu sa Zakonom o jednakosti spolova. Od bh. institucija se očekuje da usvoje godišnje operativne planove koji omogućuju sistematsko i koordinisano djelovanje u procesu uključivanja rodno osviještenih principa u rad institucija na osnovu Gender akcionog plana.¹⁹

Politika za Rome/Romkinje: *Strategija i Akcioni plan za društvenu uključenost Roma i Romkinja Bosne i Hercegovine 2021-2025*, direktno se naslanja na ciljeve sadržane u Strateškom okviru EU za ravnopravnost, inkluziju i uključivanje Roma, te Deklaracije o integraciji Roma koju su 5. jula 2019. u Poljskoj potpisali lideri zemalja Zapadnog Balkana. Prvi put je u sklopu akcionog dokumenta uspostavljena mjera koja se odnosi na jačanje sistema za borbu protiv diskriminacije u svrhu suzbijanja „antiđipsizma u kojoj je u okviru *Aktivnosti 4. predviđeno da će se poboljšati participaciju žena Romkinja i mladih Roma u svim tijelima koja se bave pitanjima manjina odnosno uključenjem Roma i podržano provođenje Platforme za unapređenje prava i položaja Romkinja u Bosni i Hercegovini.*“ U ovom planu ponovo je navedeno da je položaj Roma u BiH teži u odnosu na položaj drugih manjinskih zajednica, zbog stope nezaposlenosti, niske stope upisa djece u osnovnu školu, niskog stepena obrazovanja odraslih, loših stambenih i infrastrukturnih uvjeta i nedovoljnog obuhvata zdravstvenim i socijalnim uslugama, tako da su u većoj ili manjoj mjeri Romi marginalizovani: ekonomski, prostorno, kulturološki i politički.

Izborni zakon BiH je od 2008. godine osigurao nacionalnim manjinama da imaju svoje predstavnike u lokalnoj vlasti. Propisuje najmanje jedno mjesto za "ostale" ako nacionalna manjina učestvuje sa najmanje 3% stanovništva u izbornoj jedinici. Komitet za ljudska prava pozvao državu da osigura takav izborni sistem koji će garantovati jednako uživanje prava predviđenim članom 25. Konvencije o građanskim i političkim pravima, bez obzira na etničko porijeklo. Izborni zakon BiH propisuje obavezu pripadnika nacionalnih manjina u izborima za općinski nivo na način koji osigurava njihovu „zastupljenost u općinskom vijeću, odnosno u skupštini opštine i gradskom vijeću, odnosno skupštini grada srazmjerno procentu njihovog učešća u stanovništvu prema posljednjem popisu u BiH, te se broj pripadnika nacionalnih manjina koji se neposredno biraju u općinsko vijeće, odnosno skupštinu opštine

i gradsko vijeće, odnosno skupštinu grada utvrđuje statutom opštine, odnosno grada pri čemu se pripadnicima svih nacionalnih manjina, koji u ukupnom broju stanovništva te izborne jedinice, prema zadnjem popisu čine više od 3% stanovništva, garantuje se najmanje jedno mjesto na lokalnom nivou vlasti.“ Ovo pravo u posljednjem izbornom ciklusu iskoristilo je 12 predstavnika/ca romske nacionalnosti na lokalnom nivou.

Istraživanja i studije:

*Atlantska inicijativa*¹⁸ provela je istraživanje u periodu od aprila do juna 2020. godine s osnovnim ciljem da provjeri stavove romske populacije kada je riječ o pristupu i povjerenju Roma u institucije sigurnosti i pravosuđa. Studija osigurava uvid u probleme s kojima se susreću Romi i Romkinje u kontaktu s pravosudnim sistemom, u kojoj su naveli preporuke za unapređenje položaja Roma neophodne za jačanje povjerenja između romske populacije i institucija u Bosni i Hercegovini. Važno je naglasiti da je u okviru ove studije posebno obrađeno poglavlje koje specifično predstavlja položaj Romkinja u Bosni i Hercegovini ističući njihov nepovoljniji položaj u odnosu na muške članove romskih zajednica. I u ovoj studiji navodi se da su najčešći uzroci nepovoljnog položaja Romkinja su nizak stepen obrazovanja, patrijarhalna tradicija, visok stepen nezaposlenosti, rodno zasnovano nasilje i višestruka sistemska diskriminacija.

„*Profil rodne ravnopravnosti BiH*“, koji je sačinjen od strane UN Women 2021. u saradnji sa velikim brojem UN agencija i organizacija civilnog društva iz BiH naznačeno da je u okviru „*Regionalnog istraživanja o Romima koje je 2018. godine objavio Razvojni program Ujedinjenih nacija pokazano da se Romi u Bosni i Hercegovini i dalje suočavaju sa značajnim poteškoćama u pristupu i ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu, obrazovanje, stambeno zbrinjavanje i zapošljavanje, uz manja poboljšanja životnog standarda*“¹⁹.

U istom istraživanju (...) također se navodi (...) u kontekstu razmatranja *pitanja rodnog aspekta sa fokusom na žene Romkinje* i polazi od činjenice da je zastupljenost marginalizovanih žena odnosno Romkinja kao i drugih marginaliziranih grupa žena kao što su: žene iz ruralnih sredina, žene sa invaliditetom, višestruko izložene riziku marginalizacije i raznim oblicima diskriminacije. Vidno je ograničeno njihovo prisustvo u upravljanju, odlučivanju, javnom životu zbog višestruke isključenosti odnosno zbog diskriminacije kojoj su izložene.

U okviru Ciljeva održivog razvoja UN istaknuta je:

- važnost ostvarivanja rodne ravnopravnosti žena Romkinja u političkom, javnom životu i odlučivanju (pod cilj 5.5. ciljeva održivog razvoja)
- postizanje bolje rodne ravnopravnosti žena Romkinja u ekonomskom okruženju (podcilj 8.5 ciljeva održivog razvoja),
- osiguranje zaštite od nasilja nad romskim ženama (podcilj 5.2. ciljeva održivog razvoja),
- postizanje bolje rodne ravnopravnosti u obrazovanju žena Romkinja (podcilj 4.1. ciljeva održivog razvoja),
- jačanje rodne ravnopravnosti žena Romkinja kroz rodno odgovorno prikupljanje podataka.

¹⁸Studija „Pristup i povjerenje Roma u institucije sigurnosti i pravosuđa u Bosni i Hercegovini“ Atlantska inicijativa, 2021.

¹⁹ UN women - Profil rodne ravnopravnosti BiH (2021), str. 17.

Evropska unija (EU): u svojim ključnim dokumentima navodi da je, ravnopravnost spolova univerzalno ljudsko pravo i pokretač rasta, prosperiteta, dobrog upravljanja, mira i sigurnosti, kako se navodi u okviru Evropskog Gender plana 21/25 (EU GAP III) koji fokus stavlja na ravnopravnost spolova i osnaživanje žena u vanjskom djelovanju EU.²⁰ EU GAP III u drugom dijelu, se fokusira na sljedeće tematske oblasti djelovanja:

- Eliminacija svih oblika rodno zasnovanog nasilja,
- Promocija seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava,
- Promocija ekonomskih i socijalnih prava i osnaživanje djevojčica i žena,
- Promocija jednakog učešća i rukovođenja,
- Integracija „Programa o ženama, miru i sigurnosti“,
- Suočavanje s izazovima i prilike koje nude zelena tranzicija i digitalna transformacija.

Istraživanja Udruženje žena Romkinja „Bolja budućnost“ grada Tuzla: u proteklom periodu Udruženje je realizovalo više istraživanja koja u se odnosila na:

- Istraživanje o rodno-zasnovanom nasilju nad Romkinjama u BiH (2017);
- Izradu Platforme za unapređenje prava i položaja Romkinja u BiH (2020),
- Istraživanje nivoa svijesti i potreba za informacijama Romkinja i Roma o registraciji imovine i mehanizmu rješavanja pritužbi u osam općina/gradova sa značajnom romskom populacijom u BiH (2021),
- Socijalna karta Romkinja u BiH (2020),
- Istraživanje o maloljetničkim brakovima u romskim zajednicama (2017),
- Položaj Romkinja u BiH (2019)²¹.

Svi navedeni izvori potvrđuju višestruku ugroženost Romkinja i navode oblasti u kojim se to dešava što je usmjerilo našu aktivnost da se kroz sadržaj ankete usmjerimo na određena pitanja kojim se omogućava dublja tematska rodna analiza na osnovu stavova anketiranih Romkinja na odabranim lokacijama.

5. Tematska rodna analiza

Jedan od ključnih elemenata rodne ravnopravnosti je razumijevanje konteksta iz perspektive odnosa muškaraca i žena. U svakoj zajednici i društvu u cjelini, postoje razlike u društvu, koje su utvrđene polom, rasom, vjerom, društvenim razlikama, tradicijom i kombinacija svega navedenog. Zbog ovih razlika, ne možemo pretpostaviti da će razvojni programi, mjere politike ili druge inicijative, podjednako koristiti, uticati i doprijeti do svih članova u društvu u ovom slučaju Romkinja.

Radi toga **rodna analiza** je dobar alat čija je svrha ispitivanje razlika između uloga žena i muškaraca i odgovornosti koje imaju, različitih nivoa vlasti, njihovih različitih potreba, ograničenja i mogućnosti te kako sve te razlike utiču na njihove potrebe. Rodna analiza može pomoći da razumijemo i riješimo kako i zašto su rodne razlike i nejednakosti relevantne za ovu temu. Ona je dobar alat za identifikovanje

²⁰ EU GAP III usvojen je 25. novembra 2020. godine za period 2021-2025.

²¹ Dostupno na stranici Udruženja „Bolja budućnost“ Grada Tuzla: <https://www.bolja-buducnost.org>

područja gdje postoje mogućnosti za smanjenje nejednakosti i predlaganje aktivnosti koje treba preduzeti za bolju jednakost i ravnopravnost.

U ovom istraživanju o položaju i pravima žena Romkinja nismo ispitivali rodne odnose do kraja. Usmjerali smo se na identifikovanje najboljeg pristupa za rješavanje štetnih normi, struktura, ponašanja i drugih ograničenja, kako to vide žene Romkinje. Cilj je da prvenstveno pokrenemo i transformišemo trenutne rodne odnose u romskoj zajednici i šire, i damo posebni značaj Romkinjama i njihovim stavovima, odnosno problemima koje one smatraju važnim za njihov položaj.

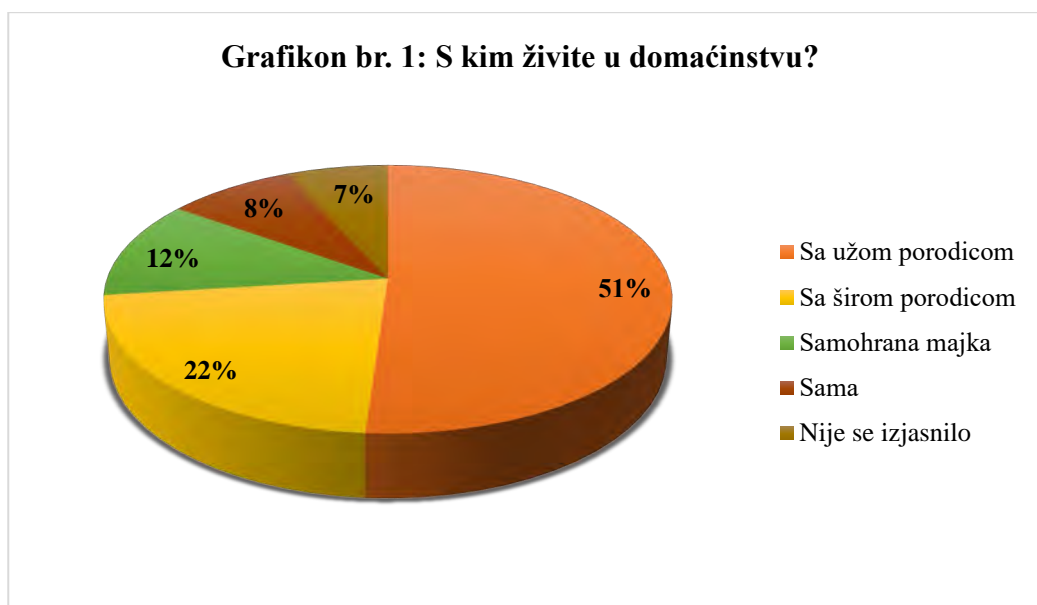
Analizom i razvrstavanjem informacija koje su dale same Romkinje, povećale smo naše razumijevanje. Od velikog uticaja je naravno koji je tip analiziranih informacija bio dostupan, gdje su identifikovani problemi, te kako se na osnovu rezultata ankete može ostvariti najveći uticaj na dalji razvoj i korištenje rodni indikatora.

Romkinje su u pogledu obuhvata i razumijevanja pojedinih tema, posebno u odnosu na odgovore na pojedina pitanja, već pokazale svojevrsan odnos (snalaženja ili nesnalaženja ili jednostavno nisu znale dati neki odgovor). Ova situacija je uticala na analizu ali nije umanjila relevantnost istraživanja.

5.1. Opći pokazatelji - uslovi u kojim žive Romkinje

U ovom djelu izdvojili smo odgovore koji se odnose na opće pokazatelje koja se odnose na: broj djece, oblik domaćinstva (uža/šira porodica), uslovi stanovanja i način izdržavanja. Istražen je status domaćinstva odnosno s kim živi Romkinja (grafikon br. 1) **51%** živi sa užom porodicom, a **22%** živi sa širom porodicom (suprug, djeca, svekar, svekrva, djever i sl.).

Indikativno je da 12% ispitanica Romkinja su samohrane majke, te 8% žive same. Također 91% anketirana Romkinja je istakla da imaju djecu, 3% da nemaju a 6% Romkinja nije se izjasnilo na ovo pitanje. Kada je u pitanju broj djece uočavamo da 69% Romkinja ima između dvoje i petero djece a po 3% šestoro ili sedmero. Po pitanju spola djece, 3% Romkinja je odgovorilo da imaju više ženske djece.

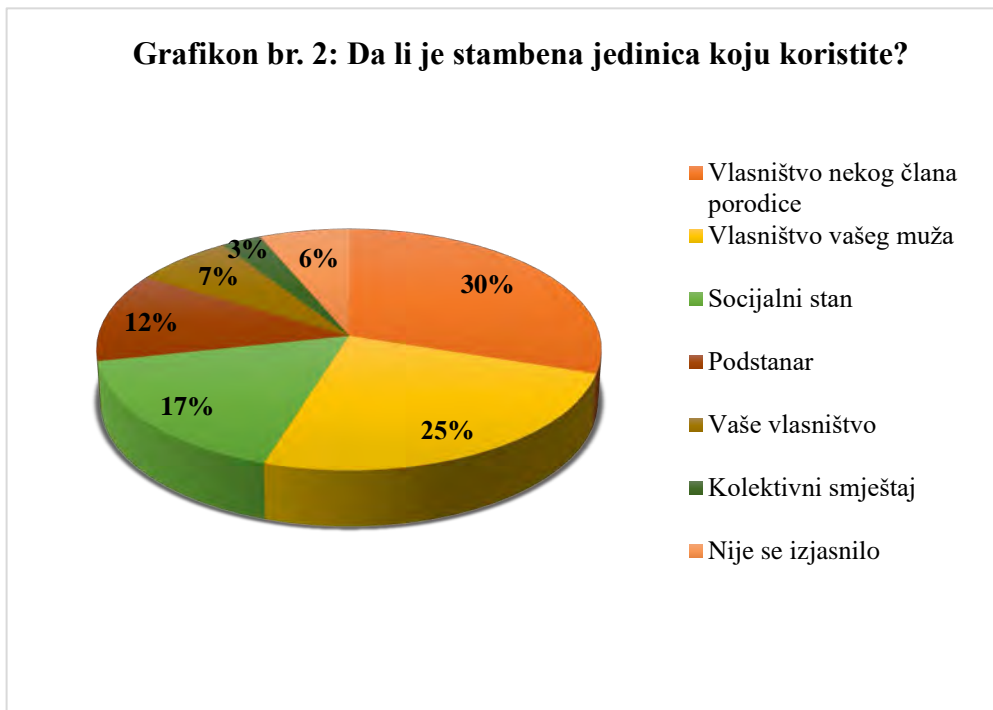

Indikativno je da se 41% Romkinja nije izjasnilo o dobi djece što upućuje na problem.

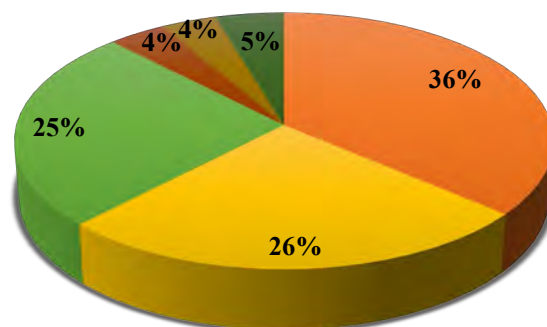
Romkinje su također odgovarale na pitanje da li su osobe sa invaliditetom tako da je u okviru ovog pitanja 10% žena odgovorilo da pripada kategoriji osoba sa invaliditetom.

Kada su u pitanju uslovi stanovanja, od svih anketiranih, ukupno 51% ima osnovne uslove stanovanja, 31% živi u neuslovnom stambenom objektu, a 11% živi u dobrim uslovima. Više od 40% ispitanica živi u stambenom prostoru do 40 m², zatim 31% u prostoru do 25m², dok 21% ispitanica živi u prostoru od 60 m² i više.

Kada je u pitanju vlasnički status stambene jedinice koje koriste (prikaz grafikona br. 2): 30% ispitanica je odgovorilo je da je stambeni objekat vlasništvo nekog člana porodice, 25% vlasništvo muža, 17% da koristi socijalni stan, 12% da je podstanar, a 3% **da živi u kolektivnom smještaju**.

Grafikon br. 3: Kako ostvarujete prihode?

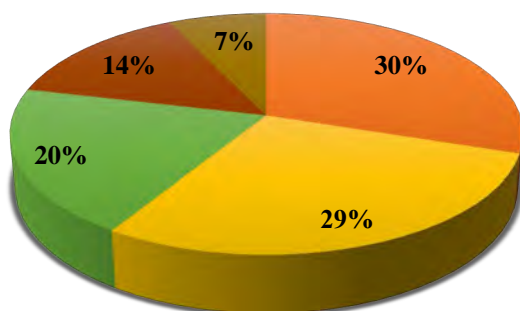

- Izdržava se od:neformalnog, sezonskog rada, poljoprivredom, zanatski rad i sl
- Živi od socijalne pomoći
- Izdržava od člana porodice
- Penzioner
- Zaposlena
- Nije se izjasnilo

Kada su u pitanju prihodi od kojih žive Romkinje (grafikon br. 3) samo 4% navelo je da su zaposlene, 4% da su penzionerke, **26%** da žive od socijalne pomoći, **25%** izdržavan član porodice, **36%** **izdržavan od neformalnog sezonskog rada, što upućuje na izuzetnu ugroženost ekonomskog položaja Romkinja.**

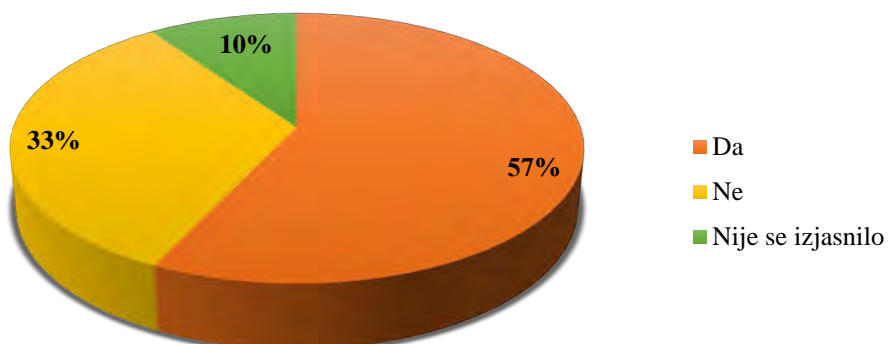
Ekonomski status porodica Romkinja kao i sam status djece u njihovim porodicama, potvrdio je ekonomsku ugroženost kao što je vidljivo u narednim grafikonima (grafikon br. 4 i 5). 30% romskih porodica anketiranih Romkinja imaju mjesečne prihode do 400,00 KM, a 29% ispod 200,00 KM. Nadalje, indikativan je podatak da je 33% Romkinja izjavilo da nema dovoljno hrane za djecu.

Grafikon br. 4: Koliko su prihodi vaše porodice?

- Do 400 KM mjesečno
- Manji od 200 KM mjesečno
- Do 600 KM mjesečno
- 700 KM i više
- Nije se izjasnilo

Grafikon br. 5: Da li imate dovoljno hrane za djecu?

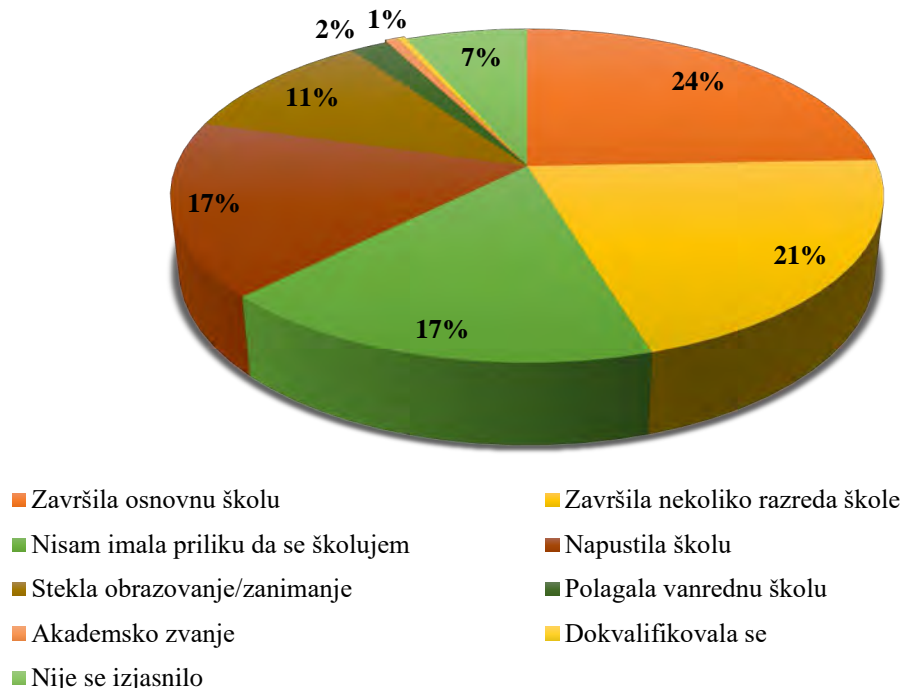

Dobiveni odgovori od Romkinja pokazuju visok stepen nepovjerenja u rad institucija jer je samo 24% Romkinja zatražilo pomoć. S druge strane samo 11% Romkinja je tu pomoć i dobilo. Izuzetno je visok procenat Romkinja koje nisu željele da daju odgovor (67% i 77%) što dodatno može ukazivati na nepovjerenje u rad ili neobaviještenost Romkinja o načinu ostvarivanja prava koja im pripadaju.

5.2. Pristup obrazovanju

Podaci prikazani podaci u grafikonu br. 6 pokazuju nivo obrazovanja Romkinja. Indikativno je da 55% Romkinja nema osnovno obrazovanje, a samo 24% je završilo osnovnu školu.

Grafikon br. 6: Koji je vaš nivo obrazovanja?

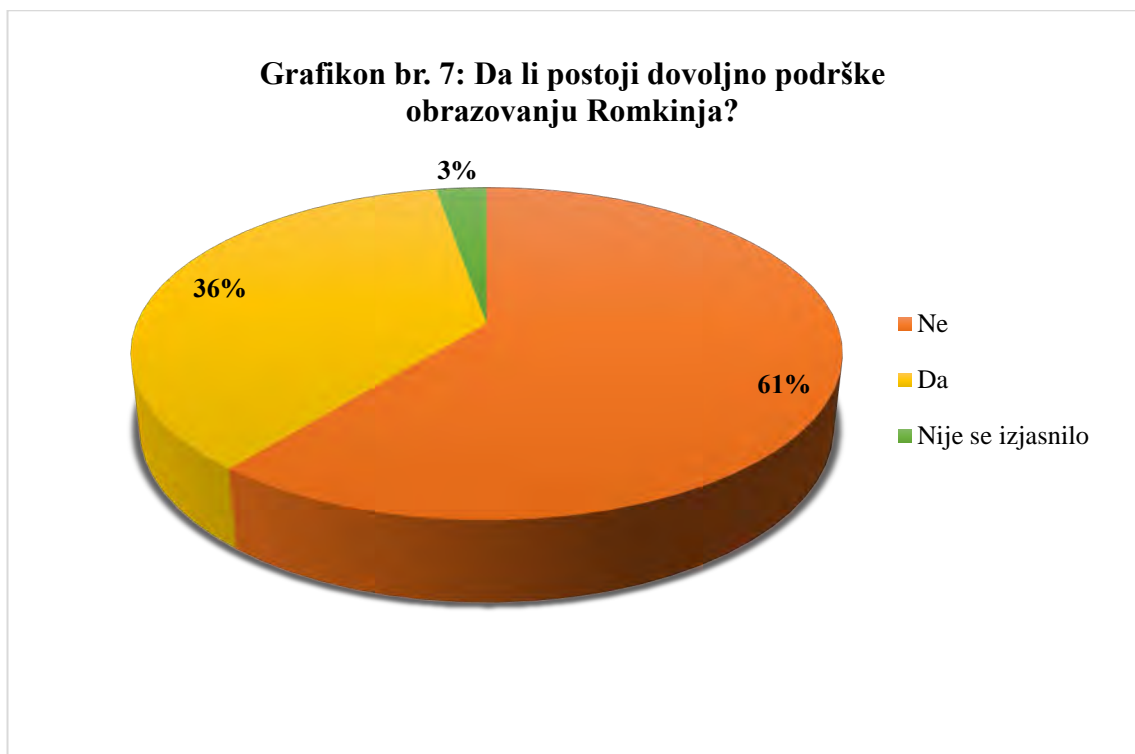

Podaci iz grafikona br.6 pokazuju sljedeće:

- 24% Romkinja završilo osnovnu školu;
- 21% Romkinja je završilo nekoliko razreda škole;
- 17% Romkinja nije imalo priliku da se školuje;
- 17% Romkinja je napustilo je školu;
- 11% Romkinja je steklo obrazovanje;
- 2% je polagalo vanredno školu;
- 1% ima akademsko zvanje;
- 7% se nije izjasnilo.

Ovo je veoma zabrinjavajući obrazovni i kvalifikacijski status Romkinja, a potvrđen je i odgovorom na pitanja o sticanju obrazovanja, odnosno o stečenom zanimanju. Anketiranih 89% Romkinja je potvrdilo da nemaju zanimanje odnosno da nisu stekle obrazovanje, a samo 9% ima srednje obrazovanje, 1% kvalifikaciju, 1% više obrazovanje, a 9% se nije uopšte izjasnilo.

Većina Romkinja (61%) smatra da nemaju dovoljnu podršku za obrazovanje, a samo 36% smatra da ima (grafikon br. 7). Ovaj pokazatelj indikativno upućuje da postoji interes za pokretanje prilagođenih programa za dodatno obrazovanje Romkinja.

Kad je u pitanju podrška u obrazovanju, Romkinje su odgovorile na sljedeći način:

- 29% smatra da trebaju redovne stipendije za sve oblike obrazovanja;
- 20% smatra da djecu treba uključiti u predškolski odgoj;

- 19% smatra da treba udružena podrška roditeljima i djeci koji neredovno pohađaju nastavu;
- 16% smatra da roditeljima treba podrška kod upisa djece i kod nastavka školovanja;
- 10% smatra da treba organiziranje dopunske nastave za postizanje adekvatnog uspjeha;
- 6% se izjasnilo da ne treba pomoć.

5.2.1. Romkinje o obrazovanju djece

S druge strane kada je u pitanju redovno pohađanje škole od strane njihove djece, Romkinje su odgovorile na sljedeći način: 35% romske djece ne pohađa predškolski program i drugi pokazatelj da se 32% Romkinja nije izjasnilo o tom pitanju. Kada je u pitanju redovno pohađanje škole, ispitanice su navele da 68% romske djece pohađa osnovnu školu, 10% ne pohađa, dok odgovor na ovo pitanje nisu dale one Romkinje čija su djeca ili završila školu ili nemaju djecu (22%), ali je indikativno isto tako se 22% Romkinja nije izjasnilo o tome.

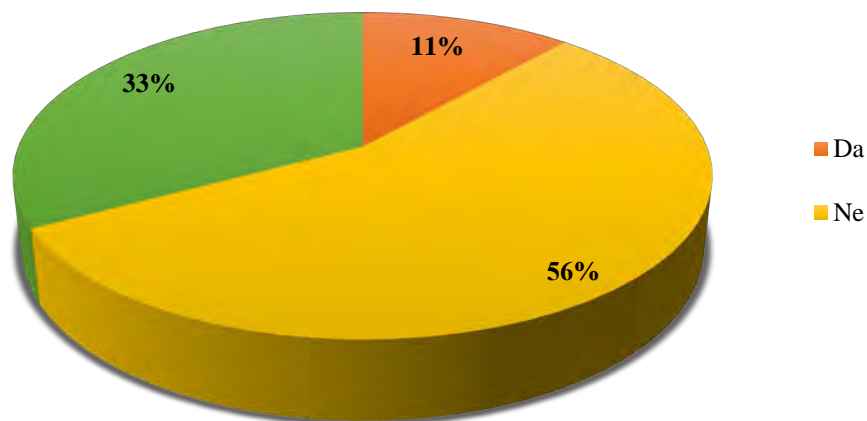
Kao razlozi zbog kojih navedenih 10% ne pohađa školu je navedeno sljedeće:

- Pao/pala razred nekoliko puta pa naspustio/la;
- Bavi se prosjačenjem nijedno dijete nije išlo u školu;
- Nema sredstava za školovanje djece;
- Napustila školu radi udaje;
- Neće da idu;
- Prerasli zbog boravka u EU državi.

Na pitanja koja su se odnosila na podršku roditeljima u školovanju djece, Romkinje su odgovorile na sljedeći način:

- ✓ 52% djece ima školski pribor;
- ✓ 15% djece nema školski pribor;
- ✓ 33% Romkinja se nije izjasnilo, što upućuje na problem napuštanja i nepohađanja škole.

Grafikon br. 8: Da li imaju tablet/laptop (IT opremu)?

Kada je u pitanju informatička pismenost (grafikon br. 8), Romkinje su navele da:

- ✓ 56% romske djece nema informatičku opremu;
- ✓ 33% se nije izjasnilo o tome;
- ✓ 11% je potvrdilo da ima informatičku opremu.

Vjerovatno je da oko 34% ima neki vid informatičke opreme ako se u obzir uzmu i mobiteli kao oprema.

5.3. Podrška u zapošljavanju

Kada je u pitanju mogućnost zapošljavanja Romkinja, inicijalno analizirani podaci pokazuju da je stopa zaposlenosti Romkinja veoma niska.

U okviru ove ankete Romkinje su odgovorile na sljedeći način:

- 50% Romkinja aktivno traži posao;
- 43% Romkinja ne traži aktivno posao;
- 7% Romkinja se nije izjasnilo.

Kada je u pitanju prijava na Zavod za zapošljavanje, 65% je prijavljeno, 28% nije prijavljeno, a 7% Romkinja se nije izjasnilo. Ove ispitanice su uglavnom osobe koje su penzioneri ili korisnice socijalnih davanja.

Kada su u pitanju razlozi za prijavljivanje na Zavod za zapošljavanje, indikativno je da Romkinje čak u 74% slučajeva nisu željele da se izjasne.

Ovakav odgovor upućuje na problem vidljivosti njihovih potreba u oblasti zapošljavanja.

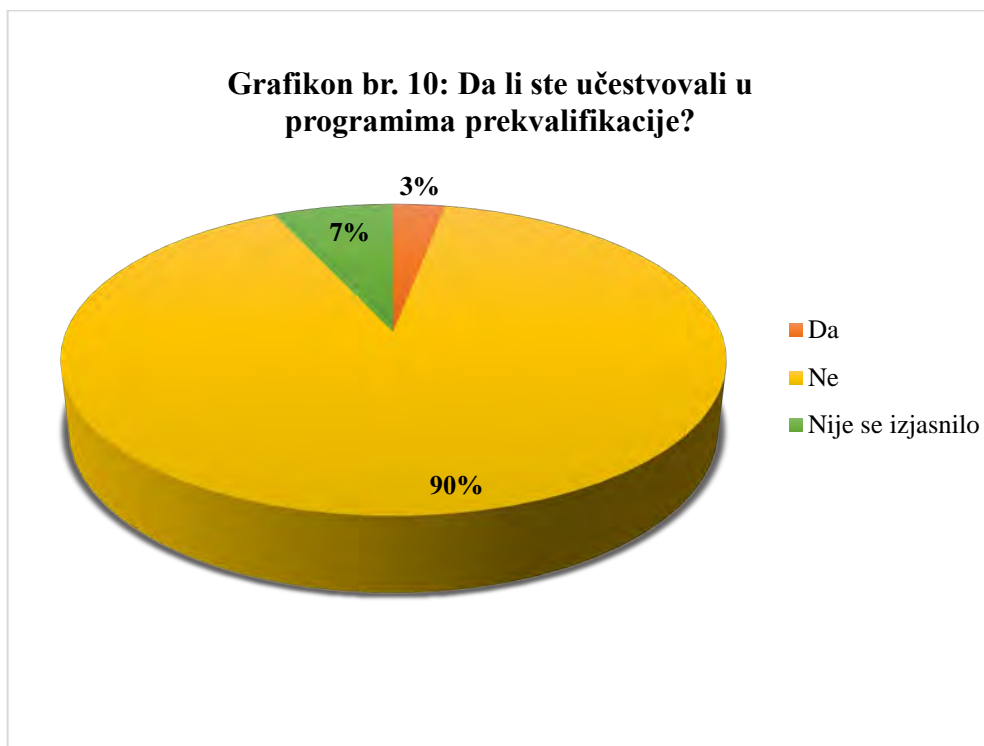
Isto tako su indikativni odgovori “za razloge neprijavljivanja” u kojima su navele: 13% da se nisu javljale redovno, i 13% da je to bio neki drugi razlog što upućuje na neinformisanost ili na nezainteresovanost za berzu rada.

Od ukupno 734 anketirane Romkinje, 57 nije prijavljeno na Zavodu za zapošljavanje, ili 12%:

- jer su zaposlene,
- imaju preko 65 godina,
- se školuje,
- penzionerke,
- nesposobna za rad.

Indikativno je da je 37 Romkinja, odnosno 5% izjavilo da nije za Zavod za zapošljavanje.

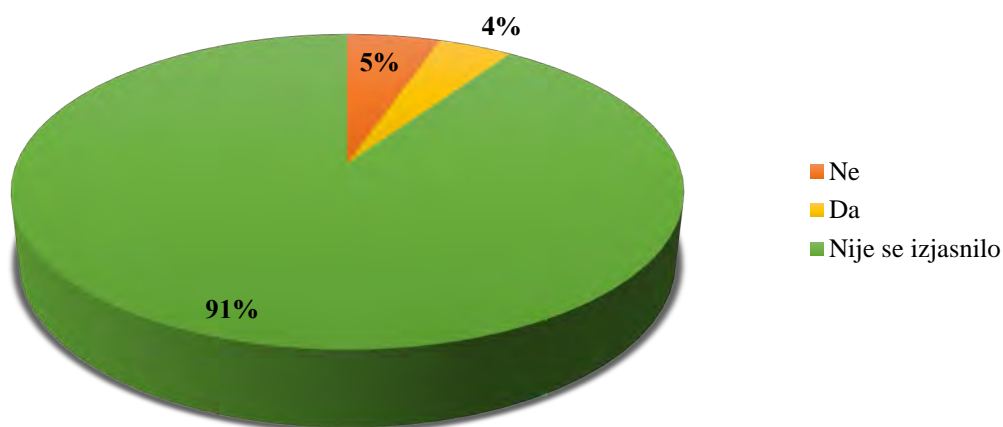

Indikativan je podatak na osnovu odgovora na pitanja o programima zapošljavanja i prekvalifikacije (grafikon br. 9 i grafikon br. 10) da je skoro je podjednak procenat Romkinja koje su izjavile da nisu bile uključene u iste:

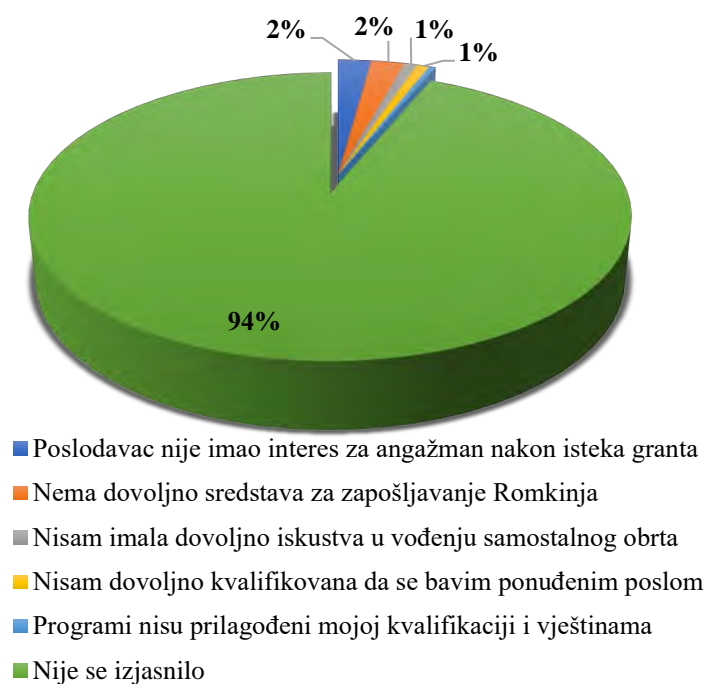
- ✓ 80% Romkinja nije učestvovalo u programima zapošljavanja,
- ✓ 90% Romkinja nije učestvovalo u programima prekvalifikacije,
- ✓ Samo 13% je učestvovalo u programima zapošljavanja,
- ✓ Samo 7% je učestvovalo u programima prekvalifikacije.

Ovaj pokazatelj je sličan pokazatelju da 79% Romkinja nema radno iskustvo, odnosno da samo 15% Romkinja ima neko radno iskustvo, što ih čini potpuno nekonkurentnim za tržište rada.

Grafikon br. 11: Da li je program zapošljavanja u kojem ste učestvovali osigurao trajno zapošljavanje?

Grafikon br. 12: Razlog zbog kojeg program zapošljavanja nije osigurao trajno zapošljavanje?

Indikativno je također da su programi zapošljavanja samo u 5% slučajeva osigurali trajno zapošljavanje, a 91% se nije izjasnilo o ovom pitanju jer nije ni učestvovalo u programima. Kao ključni razlog zbog kojeg Romkinje smatraju da nisu zadržale posao u 94 % slučajeva navode da:

- poslodavac nije imao interesa da ih zadrži nakon isteka programa,

- zbog toga što nema dovoljno sredstava za zapošljavanje Romkinja,
- Romkinje nemaju dovoljno iskustva u vođenju samostalnog posla.

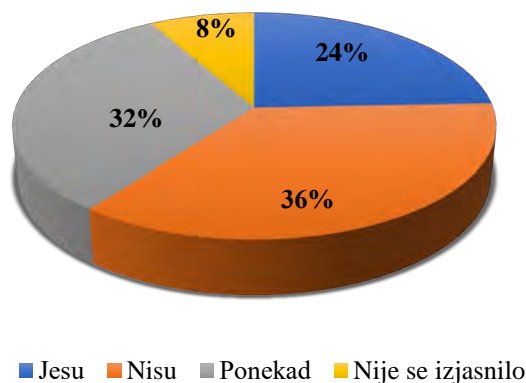
Na pitanja se moglo odgovoriti izborom višestrukih odgovora tako da su kao ostale razloge Romkinje izabrale sljedeće:

- 66% Romkinja je kao razlog navelo to zato što su žene,
- 78% Romkinja je kao razlog navelo to zato što nisu kvalifikovane,
- 75% Romkinja je kao razlog navelo tradicijski razlog,
- 87% Romkinja je kao razlog navelo diskriminaciju.

Potvrda ovih stavova sadržana je u odgovoru na pitanje: „*Da li su svima jednako dostupne informacije u vezi mogućnosti zapošljavanja?*“ 24% Romkinja je navelo da su im dostupne, 36% da nisu dostupne, a 32% da su im ponekad dostupne. Samo 8% Romkinja se nije izjasnilo o ovom pitanju.

Indikativno je da 92% Romkinja po njihovom mišljenju nema prave informacije u vezi mogućnosti zapošljavanja.

Grafikon br. 13: Da li su svima jednako dostupne informacije u vezi mogućnosti zapošljavanja?

Kada je u pitanju vrsta posla koji obavljaju Romkinje i članovi njihovih porodica, Romkinje uglavnom navode su da su to u pitanju:

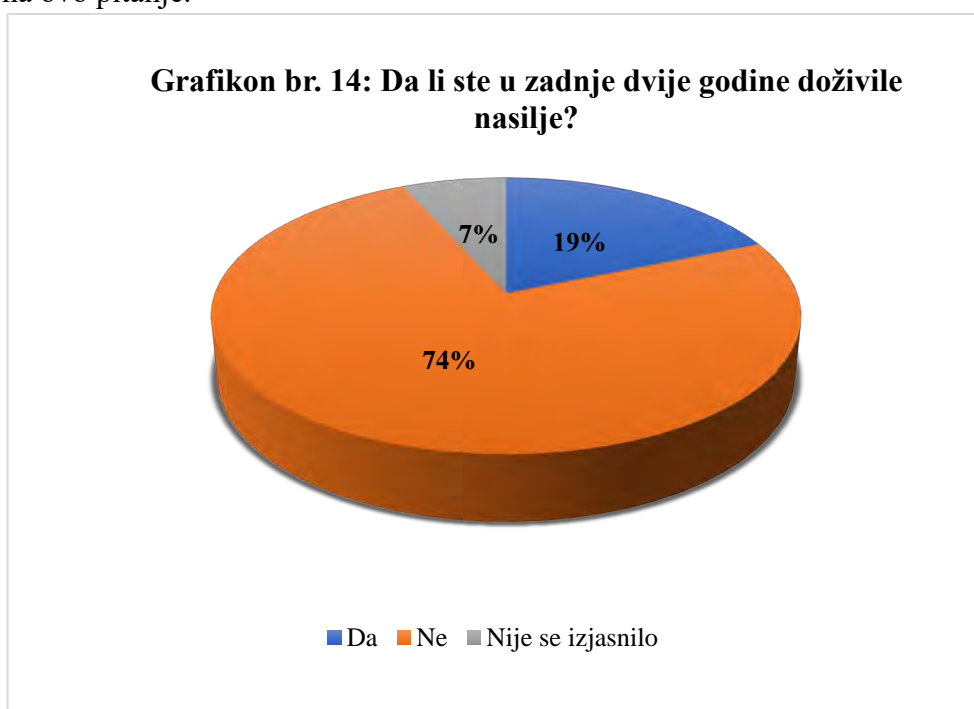
- ✓ sezonski poslovi,
- ✓ prikupljanje sekundarnih sirovina,
- ✓ rad na pijaci,
- ✓ rad u nevladinim organizacijama,
- ✓ čistačice,
- ✓ rad na dnevnicu,
- ✓ komunalni radnik,
- ✓ poljoprivreda,
- ✓ prodaja polovne obuće i odjeće,

- ✓ prošenje i
- ✓ rad u ugostiteljstvu.

5.4. Odnos prema rodno-zasnovanom nasilju

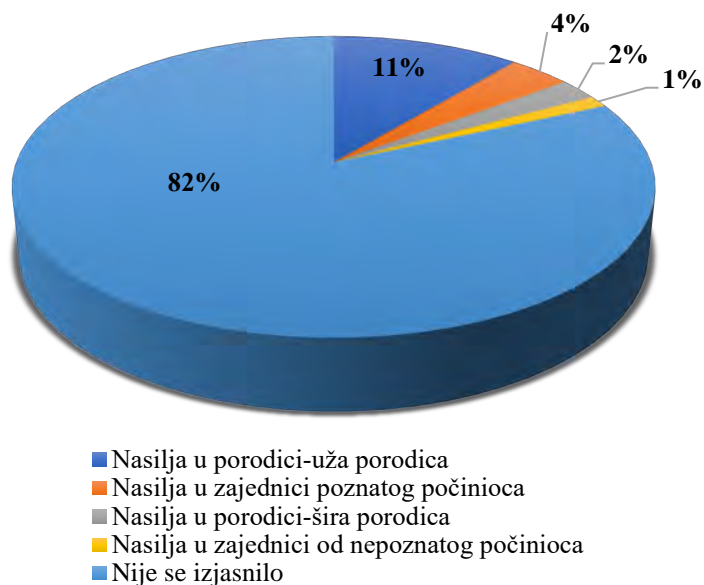
Kada je u pitanju oblast rodno zasnovanog nasilja prema Romkinjama, upitnik je tretirao učestalost nasilja, oblike, odnos institucija prema Romkinjama koje su bile izložene nekom od oblika nasilja.

Kada je u pitanju rodno-zasnovano nasilje (grafikon br. 14), 19% Romkinja je potvrdilo da je u zadnje dvije godine doživjelo nasilje, 74% navelo je da nije. Treba napomenuti da od ovog uzorka, 7% žena nije dalo odgovor na ovo pitanje.

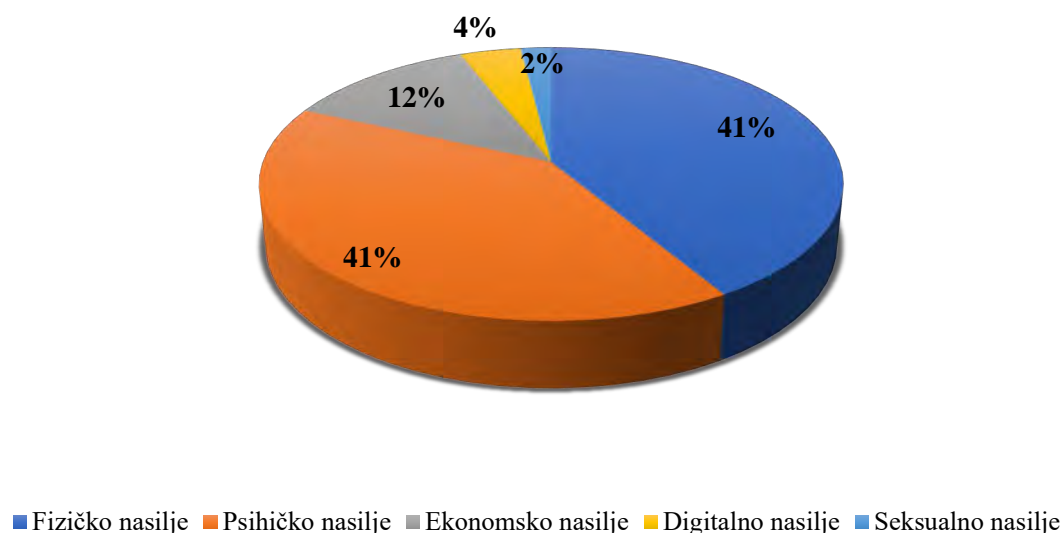
Kada je u pitanju mjesto (okruženje u kojem se desilo nasilje) u kojem je počinjeno nasilje nad ženama (grafikon br. 15), preko 11% Romkinja navelo je da se nasilje dešavalo u užoj porodici, 4% od poznatog počinioca, 2% u široj porodici, 1% nasilja u zajednici. Indikativno je da se 82% Romkinja nije izjasnilo po ovom pitanju, što nas usmjerava prema predrasudama žena da javno govore o nasilju.

Grafikon br. 15: Da li ste bili žrtva?

Kada su u pitanju oblici nasilja, najveći broj Romkinja odgovorilo je da je najučestalije doživjelo psihičko i fizičko nasilje, koje prati ekonomsko nasilje. Da su doživjele seksualno nasilje navelo je samo 7% Romkinja. Da su doživjele digitalno nasilje navelo je 4% Romkinja. Ostali oblici nasilja o kojima su se Romkinje izjašnjavale prikazan je na grafikonu br. 16.

Grafikon br. 16: Za odgovor DA navedeni su sljedeći oblici nasilja

Kada je u pitanju podrška i pomoć u zajednici, Romkinje su navele: da su u 11% slučajeva imale pomoć, a u 7% slučajeva nisu imale pomoć, a 82% Romkinja se nije izjasnilo kakvu je pomoć imalo.

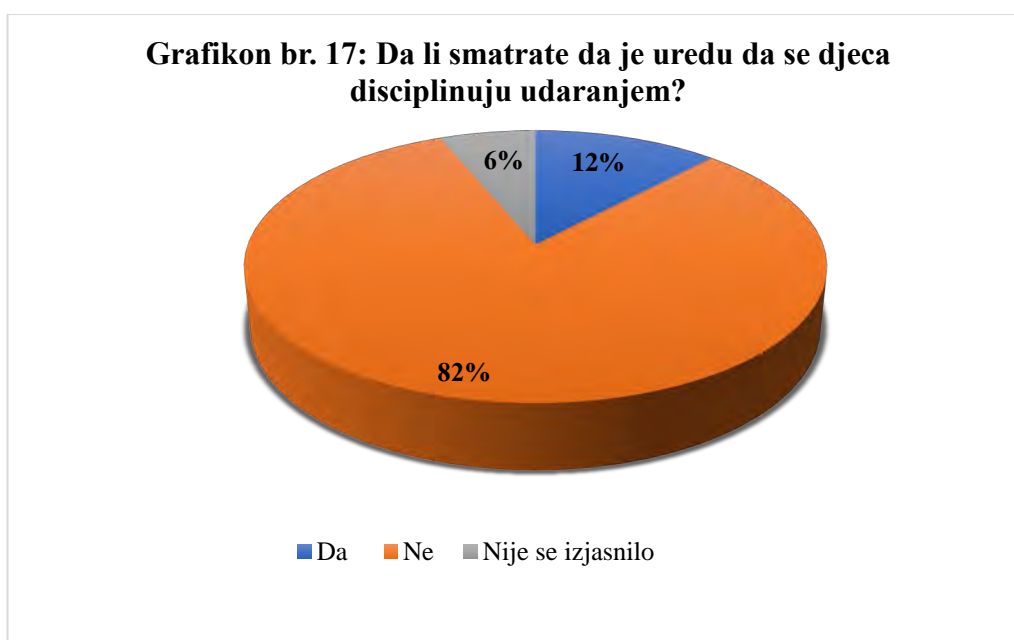
Isti odnos odgovora uočavamo kada je u pitanju *razlog koji mogu navesti zbog čega nisu imale pomoć*:

- 8% Romkinja je navelo da nije prijavilo nasilje,
- 7% da je prijavilo ali nije imalo pomoć od zajednice,
- ponovo se **85%** Romkinja nije izjasnilo.

Indikativno je postojanje predrasuda kod Romkinja, odnosno da one ne žele razgovorati o nasilju u javnosti.

5.4.1. Odnos prema porodičnom nasilju-položaj djece

Kreirano je i nekoliko dodatnih pitanja za Romkinje kako bi se dobili stavovi u vezi položaja djece, ranih brakova i radnog iskorištavanja. Kada je u pitanju stav Romkinja o vaspitnim mjerama, veoma visok procenat Romkinja 82% izjavilo je da nije uredu da se djeca disciplinuju udaranjem, a 12% Romkinja smatra da je to uredu, dok se 6% nije izjasnilo o tome.

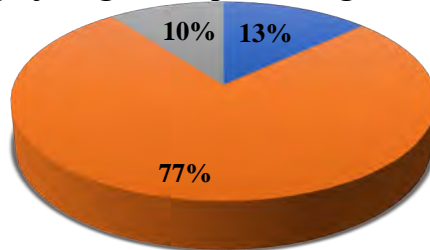

5.4.2. Rani brakovi

Kada su u pitanju rani brakovi, 13% Romkinja je potvrdilo da ima djecu koja su sklopila rani brak, 77% da njihova djeca nisu sklopila rani brak, a 10% se nije izjasnilo.

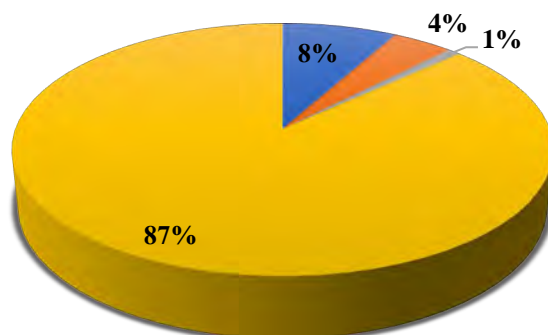
Romkinje su dalje navele da je u 8% slučajeva to uradila kći i 4% slučajeva u kojima je sin sklopio brak. Samo u 1% slučajeva rani brak su sklopili oboje.

Grafikon br. 18: Da li imate djecu koja su se udala/oženila prije nego su napunili 18 godina?

■ Da ■ Ne ■ Nije se izjasnilo

Grafikon br. 19: Da li je to bila kćerka ili sin?

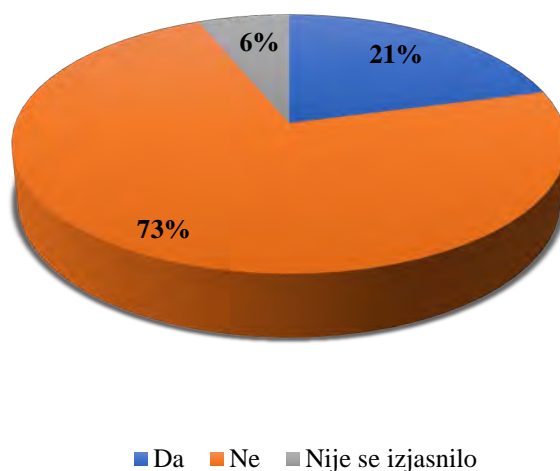

■ Kćerka ■ Sin ■ Oboje ■ Nije se izjasnilo

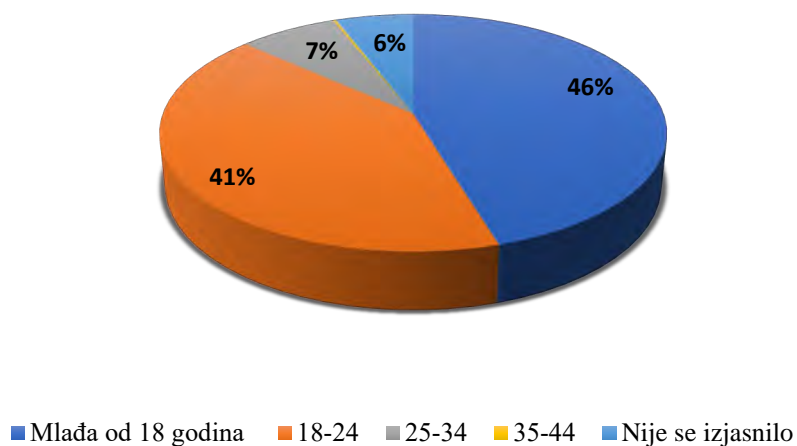
Indikativno je da je veoma visok procenat Romkinja koje se nisu izjasnile, ukupno 77% kao i na pitanje da li imaju djecu koja su sklopila rani brak 67 % koji se nisu izjasnile o spolu.

Potvrdu stavova u vezi ranog stupanja u brak indirektno uočavamo kroz odgovore na slična pitanja po osnovu kojih su Romkinje odgovorile na sljedeći način:

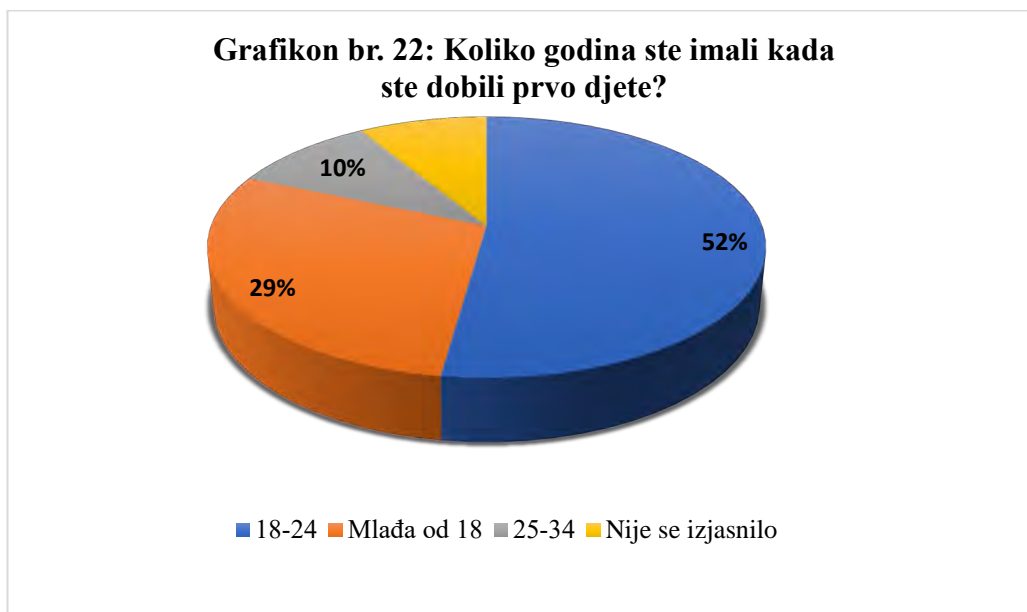
Grafikon br. 20: Da li smatrate da je uredu da djeca stupaju u brak prije nego napune 18 godina?

Grafikon br. 21: Koliko ste vi imali godina kada ste se udali?

Potvrдно je odgovorilo 21% Romkinja, a da nije dobro sklopiti rani brak odgovorilo je 73% Romkinja. *Indikativno kako prikazuje i grafikon br. 22 da je 46% Romkinja sklopilo brak u dobi mlađoj od 18 godina i dalje da je 52% imalo prvo dijete u dobi od 18 do 24 godine, a 29% u dobi mlađoj od 18 godina (grafikon br. 21 i grafikon br. 22).*

5.4.3. Rad djece

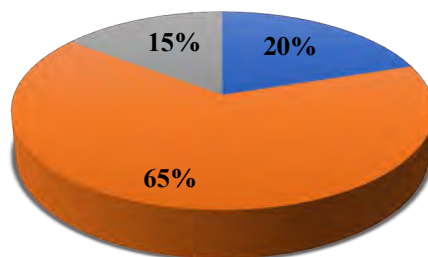
Kada je u pitanju briga o djeci i njihovom položaju u porodici i dječiji rad, na pitanje koje se odnosilo na radni doprinos djece domaćinstvu (grafikon br. 24), Romkinje su odgovorile na sljedeći način:

- Djeca rade kako bi zaradila novac za sebe ili za porodicu, odgovorilo je 20% Romkinja,
- Djeca ne rade kako bi zaradila novac za sebe ili za porodicu, odgovorilo je 65% Romkinja,
- Preostalih 15% Romkinja se nije izjasnilo na ovo pitanje.

Na pitanje šta bi unaprijedilo položaj djece u porodici, Romkinje su odgovorile na sljedeći način:

- zaposlenje (29%),
- veća podrška od Centra za socijalni rad (23%),
- podrška u obrazovanju djece (20%),
- zbrinjavanje djece u vrtiću (17%),
- edukacija (prekvalifikacija) za roditelje/staratelje (11%).

Grafikon br. 23: Da li vaša starija djeca rade kako bi zaradila novac za sebe ili za porodicu?

■ Da ■ Ne ■ Nije se izjasnilo

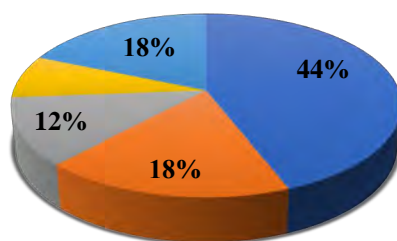
Na pitanje kakvu bi budućnost željele za svoju djecu, Romkinje su odgovorile na sljedeći način (poredak odgovora od 1-7) kako slijedi:

1. Bolji uslovi za djecu,
2. Zaposlenje,
3. Veći doplatak,
4. Bolji stambeni uslovi,
5. Da završe školu, da nađu posao,
6. Stabilizacija u državi,
7. Jedini izlaz iz siromaštva i diskriminacije je obrazovanje.

5.5. Zdravstvena zaštita - fokus na reproduktivna prava i zdravstvenu zaštitu djece

U oblasti zdravstvene zaštite istražujemo kroz anketu sam pristup zdravstvenoj zaštiti. Romkinje su odgovarale na pitanje da li su zdravstveno osigurane. 83% Romkinja izjavilo je da su osigurane, 10% Romkinja da nije, dok 7% Romkinja se nije izjasnilo.

Grafikon br. 24: Na koji način ima zdravstveno osiguranje?

- Služba za zapošljavanje
- Centar za socijalni rad
- Preko zaposlenog člana porodice
- Drugo
- Nije se izjasnilo

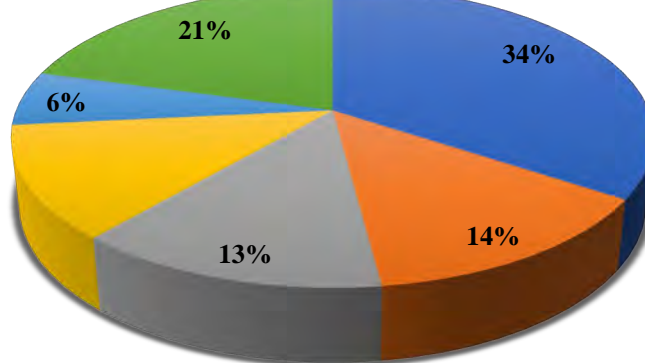
Kada je u pitanju oblik zdravstvenog osiguranja, najveći broj Romkinja (44%) je osigurano preko Službi za zapošljavanje, 18% preko Centara za socijalni rad, 12% Romkinja preko zaposlenog člana porodice.

Ovo potvrđuje nalaz da je stopa nezaposlenosti Romkinja izuzetno visoka, ako se uzme u obzir dob ispitanica jer 80% Romkinja-ispitanica je u dobi od 18 do 65 godina.

5.5.1. Fokus na reproduktivna prava

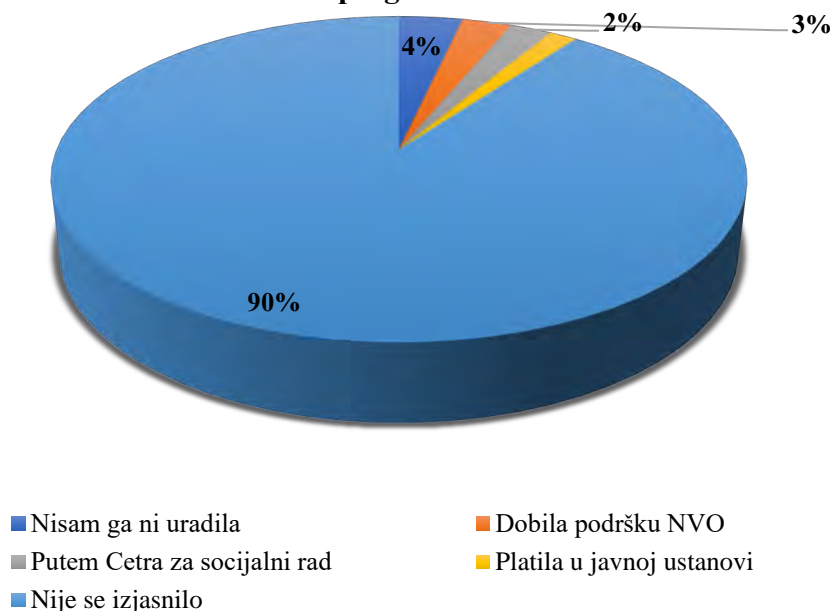
Kada su u pitanju reproduktivna prava, Romkinje su odgovarale na pitanja koja se odnose na zdravstvene preventivne ginekološke preglede, pristup istim, posebno tokom trudnoće kako je prikazano u grafikonima br. 25 i 26.

Grafikon br. 25: Ako posjeduje zdravstveno osiguranje, na koji način je pozvana da obavi preventivni ginekološki pregled?

- Informaciju dobila od NVO
- Ne znam
- Obavještana putem letaka/oglas na Domu zdravlja
- Nije bilo takvih akcija
- Poziv upućen javno u sredstvima informisanja

Grafikon br. 26: Na koji način bez zdravstvenog osiguranja je ostvarila pravo na preventivne ginekološke preglede?

Ukupno 34% je dobijalo poziv za obavljanje preventivnih pregleda od strane nevladinih organizacija, a samo 13% je izjavilo da je pozive dobilo od Doma zdravlja. 12% smatra da nije bilo takvih akcija, 6% je o tome čulo putem sredstava javnog informisanja, a 21% nije se izjasnilo.

U konačnici je 50% žena na jedan od opisanih načina imalo informaciju o preventivnim ginekološkim pregledima.

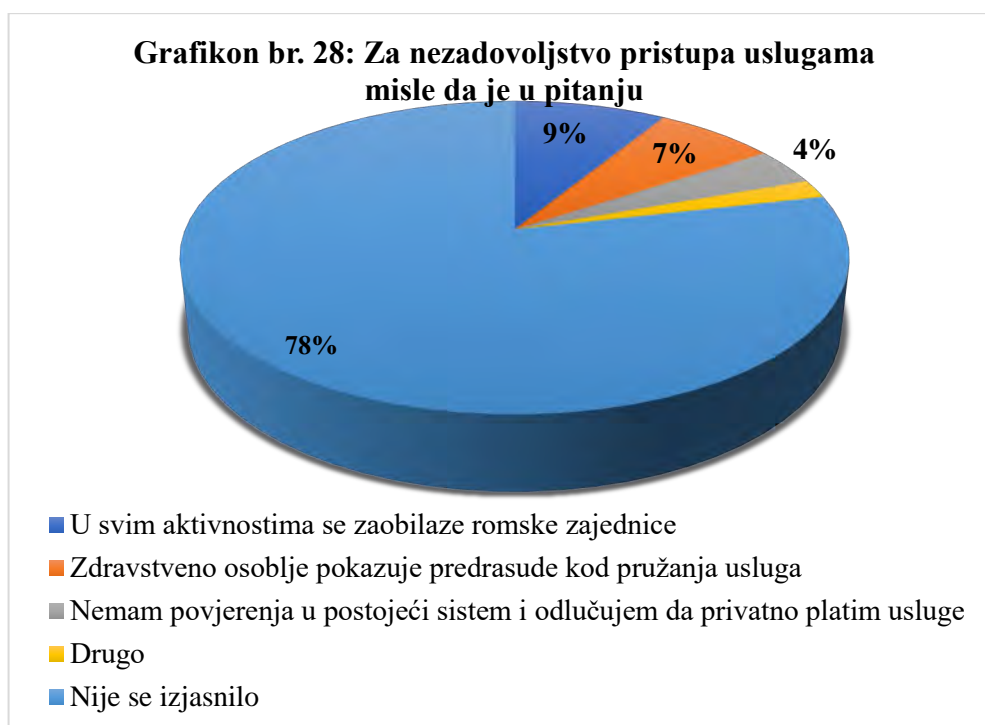
Posebno je zabrinjavajuća činjenica što 90% Romkinja nije obavilo ginekološki pregled, odnosno ovaj pregled je uradilo samo 5% žena.

Kada je u pitanju pristup redovnim pregledima, kod trudnoće nešto bolja. Ukupno 77% Romkinja je izjavilo da je imalo pristup redovnim pregledima, 10% da nije, a 13% se nije izjasnilo - riječ je o ženama preko 50 godina.

Kao razlog zbog kojeg nisu pristupale pregleda Romkinje su sljedećim redoslijedom označile iste:

1. Nisam bila trudna,
2. Nisam imala knjižicu,
3. Nisam udata,
4. Nemam djecu,
5. Nisam htjela ići kod doktora,
6. Rodila kod kuće,
7. Nije imala gdje djecu ostaviti,
8. Sramota,
9. Daleko mi dom zdravlja,
10. Nemam mogućnosti za ličnu higijenu,
11. Neriješeno mjesto preivališta nakon udaje.

Kada je u pitanju pristup zdravstvenim uslugama, 71% Romkinja je izjavilo da je zadovoljno, a 22% da nije zadovoljno pruženim zdravstvenim uslugama, 7% se nije izjasnilo.

Indikativan je podatak da 78% Romkinja misli da u svim aktivnostima iz oblasti zdravstvene zaštite zaobilaze romske zajednice te su i mišljenja da (njih 7%) da zdravstveno osoblje pokazuje predrasude, 4% Romkinja nema povjerenja u zdravstveni sistem i pregled plaća privatno.

Kada je u pitanju pokazivanje predrasuda prema Romkinjama kod obavljanja pregleda, citiramo odgovore u koloni “predrasude“ 7% i odgovore iz kolone “drugo” 2% .

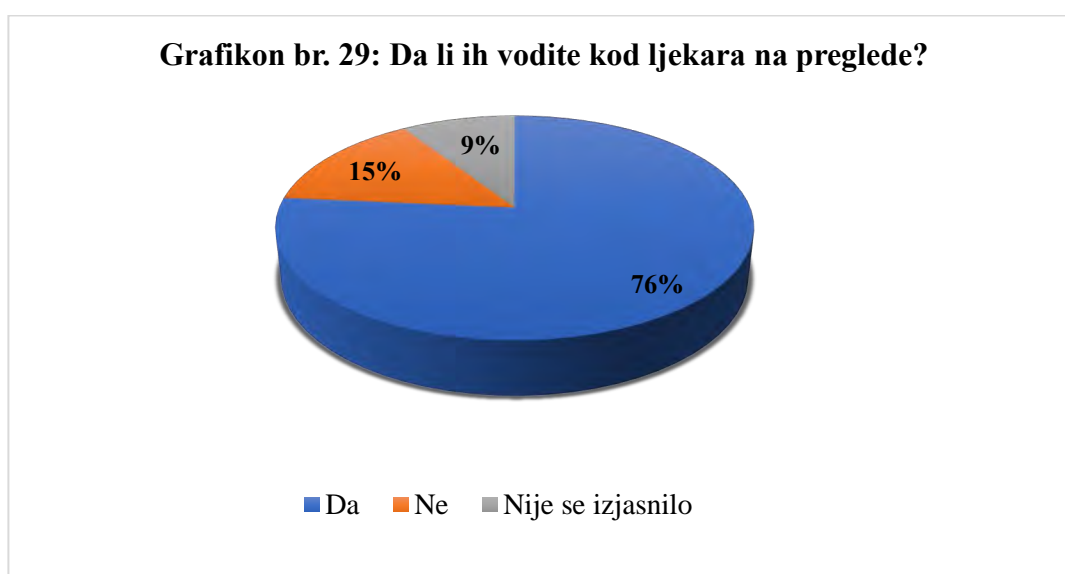
Romkinje dakle njih (9%) su navele:

- „Mislim da se osobama koje nemaju osiguranje treba dati da obave preglede bez plaćanja. Ljudi ne idu na preglede zato što ih to košta, jedino ako ne organizuje neka NVO, kao što smo išli u Bugojno, a preglede je platila organizacija „Bolja budućnost“ iz Tuzle.“
- „Pa nekako su odvratni prema meni bili, zato što sam mlada, govorili su kako sam požurila. Onda su govorili „da se osjetim“, mada sam vodila brigu da budem uredna kada odem ljekaru.“
- „Ja ne želim preglede od muškaraca i oni su bili bezobrazni što sam to rekla, a nemaju ženu da pregleda mene ne primaju.“
- „Ružno su se ophodili prema meni,... sam bila u bolnici pet dana pred porod vjerovatno što sam Romkinja, nisu htjeli da me obilaze i bili su drski. Imala sam bakteriju pri primanju u bolnicu, a u bolnici smo dobili bakteriju i ja i dijete, tek pred izlazak su nam uključili infuziju, ranije nisu.“
- „Ne priznaju moju knjižicu jer sam ja prijavljena u drugom gradu, a ovdje gdje sam sad, sve plaćam.“
- „Neće primiti osobu ukoliko nema sredstava da plati pregled ili neki drugi vid pomoći.“
- „Ambulanta udaljena od naselja, a predugo se čeka na preglede.“

5.5.2. Pristup djece zdravstvenom sistemu

Kada je u pitanju pristup djece zdravstvenoj zaštiti, Romkinje su odgovarale na pitanja koja se odnose na pristup zdravstvenoj zaštiti djece. Na pitanje da li djecu vodite ljekaru:

- potvrdno je odgovorilo 76% Romkinja;
- 15% da djecu ne vodi ljekaru;
- 9% nije se izjasnilo - u pitanju su žene koje nemaju djecu.

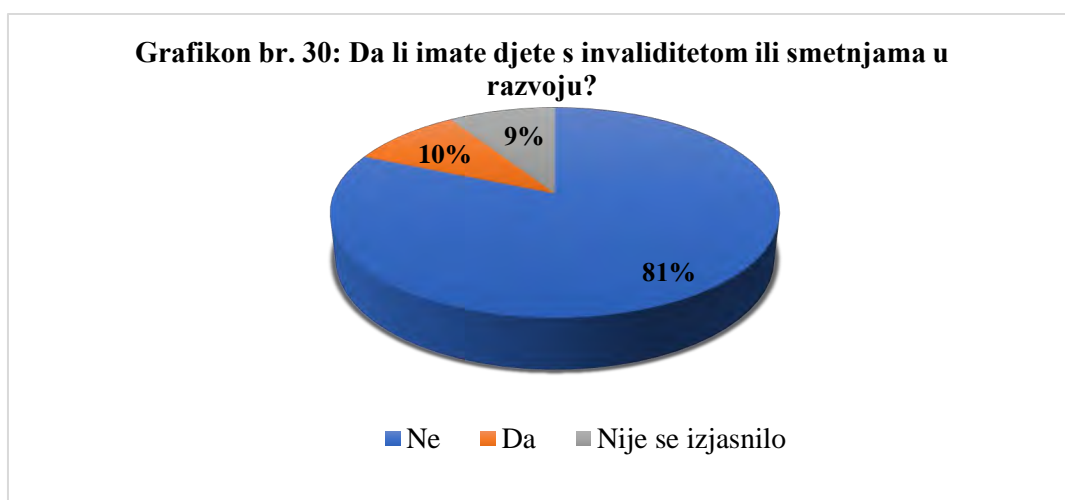

Da li djeca dobiju lahko medicinsku njegu? Većina Romkinja (66%) je potvrdilo da dobija, a 10% da ne dobija ljekarsku pomoć. Preostali procenat Romkinja nije odgovorilo na ovo pitanje.

Kada je u pitanju vakcinacija djece, Romkinje su potvrdile (njih 79%) koje imaju djecu da su ona vakcinisana, a 13% da nisu. Vakcinacije su se obavljale u nadležnim zdravstvenim ustanovama te je većina Romkinja upoznata da je potrebna redovna vakcinacija.

Kada je u pitanju podrška djeci sa invaliditetom, 81% Romkinja je navelo da nemaju djecu s invaliditetom, a 10% da imaju (grafikon br. 30).

Indikativan je podatak da samo 5% djece ima podršku institucija.

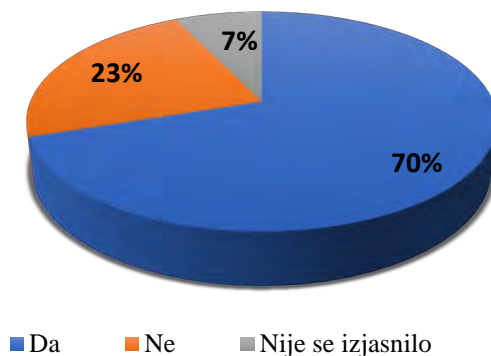

Kada je u pitanju dentalna njega djece, 41% ide kod zubara, a 44% ne ide, odnosno 16% ima problema sa dentalnim zdravljem, a 74% djece nema taj problem.

5.6. Politička participacija Romkinja

Iako Zakon o ravnopravnosti spolova BiH definiše dobar i praktičan standard o neophodnoj zastupljenosti muškaraca i žena sa minimalno 40% u svim tijelima vlasti, izborni sistem u Bosni i Hercegovini, kao i patrijarhalne prakse u političkim strankama, te uopšte neafirmativan društveni odnos prema participaciji žena u političkom i javnom životu i dalje rezultiraju sa izrazito niskim nivoom zastupljenosti žena u zakonodavnim i izvršnim tijelima na skoro svim nivoima vlasti, posebno kad su Romkinje u pitanju.

Grafikon br. 31: Da li ste do sada redovno glasali?

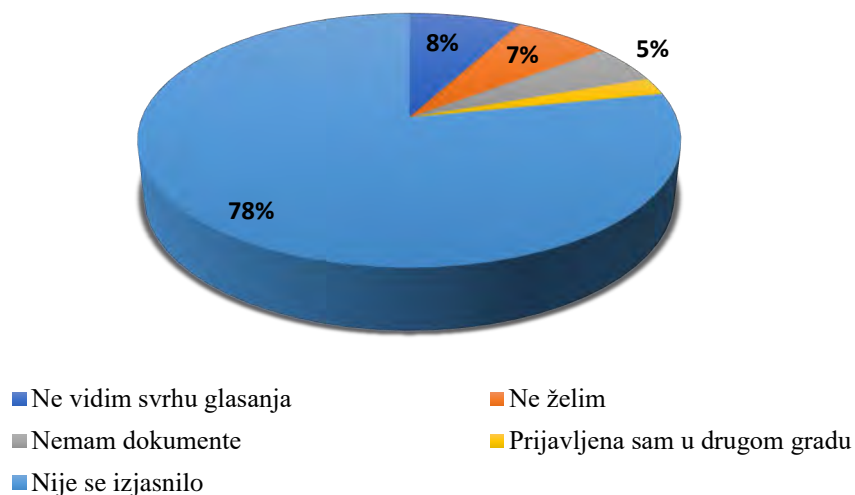
Romkinje su u anketi o participaciji na izborima odgovorile:

- ✓ 70% Romkinja potvrdilo je da glasa,
- ✓ 23% da ne glasa,
- ✓ 7% nije se izjasnilo.

Romkinje koje nisu glasale navele su:

- ✓ 78% slučajeva da njihovo glasanje nema svrhe,
- ✓ 7% nije željelo da glasa,
- ✓ 5% nije imalo dokumente,
- ✓ 2% je prijavljeno u drugom gradu, 8% se nije izjasnilo.

Grafikon br. 32: Da li ste do sada redovno glasali? Ako je odgovor NE zašto niste?

Kada je u pitanju glasanje na sljedećim izborima:

- ✓ 69% Romkinje navelo je da će glasati,
- ✓ 24% da neće glasati,

- ✓ 7% se nije izjasnilo.

Na pitanje o članstvu u nekoj od političkih partija Romkinje su odgovorile:

- ✓ 14% je članica neke političke partije,
- ✓ 80% nije članica političke partije,
- ✓ 6% se nije izjasnilo.

Kada je u pitanju glasanje za romske predstavnike Romkinje su odgovorile:

- ✓ 59% da će glasati za njih,
- ✓ 34% da neće glasati za njih,
- ✓ 7% nije se izjasnilo.

Kao razlog za neglasanje Romkinje su navele:

- ✓ nisu sigurne da će pomoći romskoj zajednici,
- ✓ prethodno izabrani nisu dali veliki doprinos zajednici,
- ✓ u manjini su, i njihov glas ne znači mnogo.

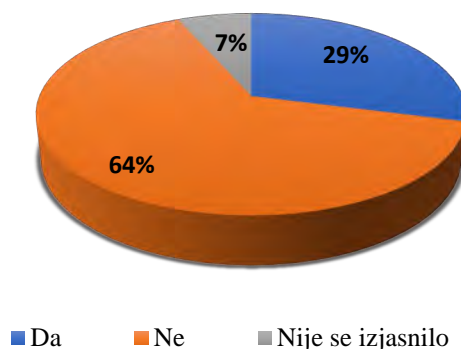
O učešću Romkinja u političkom životu, koliko je to važno:

- ✓ 72% Romkinja potvrdilo je da je to izuzetno važno,
- ✓ 22% da nije,
- ✓ 6% se nije izjasnilo.

Kao razlog zbog kojeg trebaju Romkinje da učestvuju u političkom životu navele su:

- ✓ da žene Romkinje mogu više pomoći od muškaraca,
- ✓ snažnije se bore za ženska prava,
- ✓ daju dobar primjer ostalim Romkinjama,
- ✓ više će uvažavati Romkinje u njihovoj zajednici i šire

Grafikon br. 34: Da li su ispunjena obećanja prema vama koja su data tokom kampanje?

Kada je u pitanju učešće u političkim kampanjama, Romkinje su u svojim odgovorima navele (41%) da je u njihovo naselje dolazio politički kandidat, 3% da nije, dok preostali procenat Romkinja se nije izjasnio po ovom pitanju.

Da li su politički kandidati ispunili dato obećanje tokom kampanje kako je prikazano u grafikonu br. 35 Romkinje su navele:

- ✓ 29% da su ispunili obećanje,
- ✓ 64% da nisu ispunili i
- ✓ 7% se nije izjasnilo.

Indikativno da se Romkinje u znatnom broju interesuju za političku participaciju i da je više od 70% odgovorilo da je žensko učešće u politici izuzetno važno, te da žene mogu pružiti veću pomoć od muškaraca.

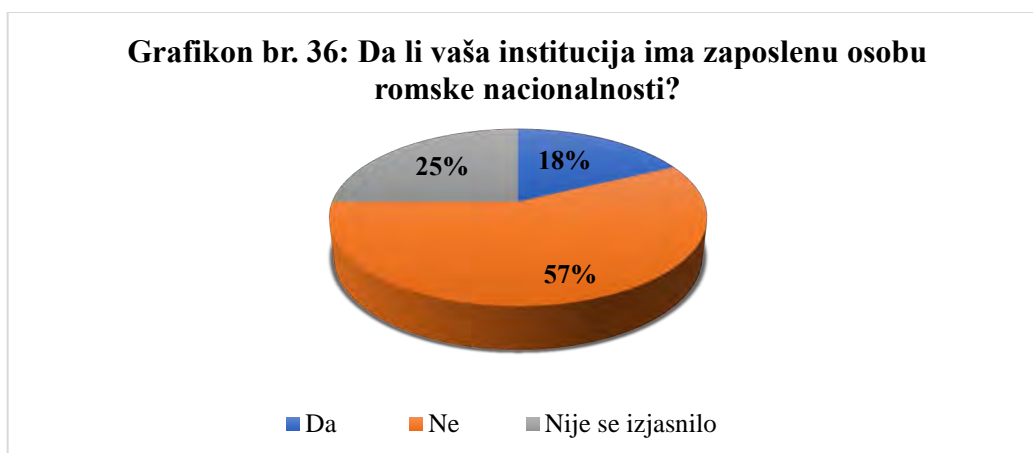
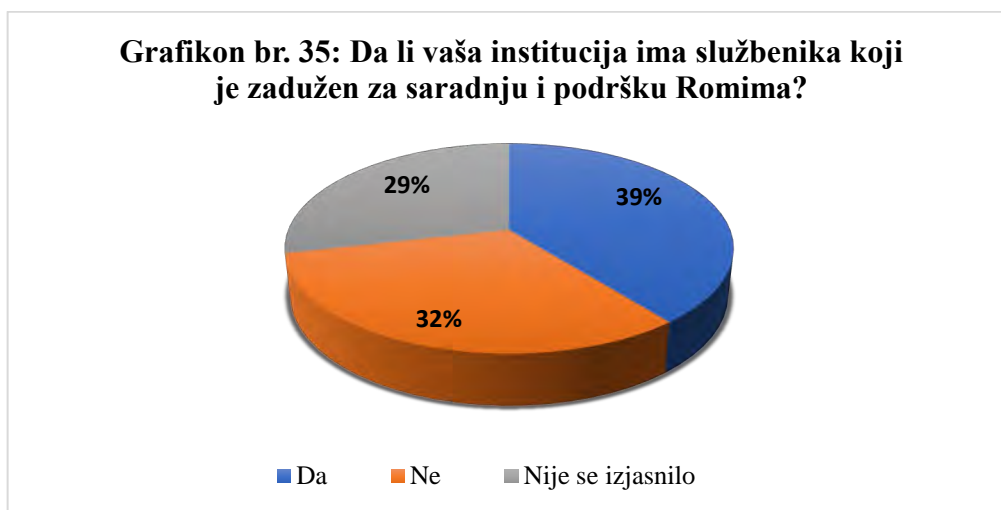
5.7. Pristup servisima i javnim uslugama-stavovi institucija

Objavljena je anketa sa 28 predstavnika institucija koji dolaze iz centara za socijalni rad, centara za mentalno zdravlje, policijske uprave, domova zdravlja, javnih ustanova za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje i iz zavoda za zapošljavanje.

U okviru ankete sa predstavnicima institucija, kreirali smo pitanja koja su tematski ista kao i pitanja za anketu Romkinja. Na osnovu istih parametara, dobijeni su stavovi Romkinja koje se odnose na: postojanje kontakt tačke za Rome, informisanost Romkinja o pravima, preprekama u ostvarivanju prava na obrazovanje, ostvarivanje zdravstvene zaštite - fokusu na reproduktivna prava, podršku Romkinjama žrtvama nasilja i uticaj političke participacije Romkinja na stepen ostvarivanja prava.

5.7.1. Postojanje kontakt tačke za Rome

Indikativno je da 29% predstavnika institucija nije dalo odgovor. Isto tako 32% predstavnika institucija navelo je da nema takvu osobu, a 39% potvrdilo da imaju osobu zaduženu sa saradnju i podršku Romima. Ako se uzme u obzir da 29% nije odgovorilo indikativno je da više od 51% institucija nema osobu zaduženu sa saradnju i podršku Romima.

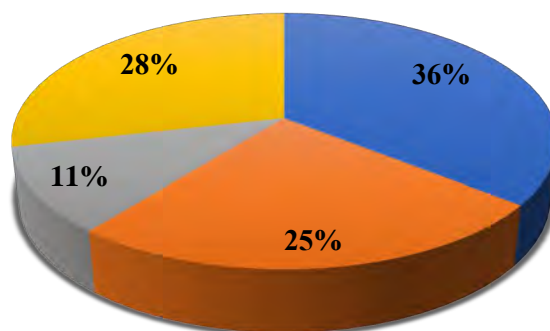
Kada je u pitanju zapošljavanje osoba romske nacionalnosti, ohrabruje podatak da 18% ispitanika navodi da imaju zaposlenu osobu romske nacionalnosti.

5.7.2. Informisanje o pravima

Kada je u pitanju pružanje informacija o načinu ostvarivanja prava Romkinjama: 36% ispitanika smatra da imaju potrebne informacije.

Indikativna su dva odgovora: **11%** smatra da često nisu informisane, a **28%** predstavnika se nije izjasnilo, možemo zaključiti **da skoro 40% Romkinja može imati problem zbog nedostatka informacija o načinu ostvarivanja prava.**

Grafikon br. 37: Smatrate li da su i Romkinjama jednako dostupne informacije u vezi ostvarivanja njihovih prava u instituciji u kojoj radite?

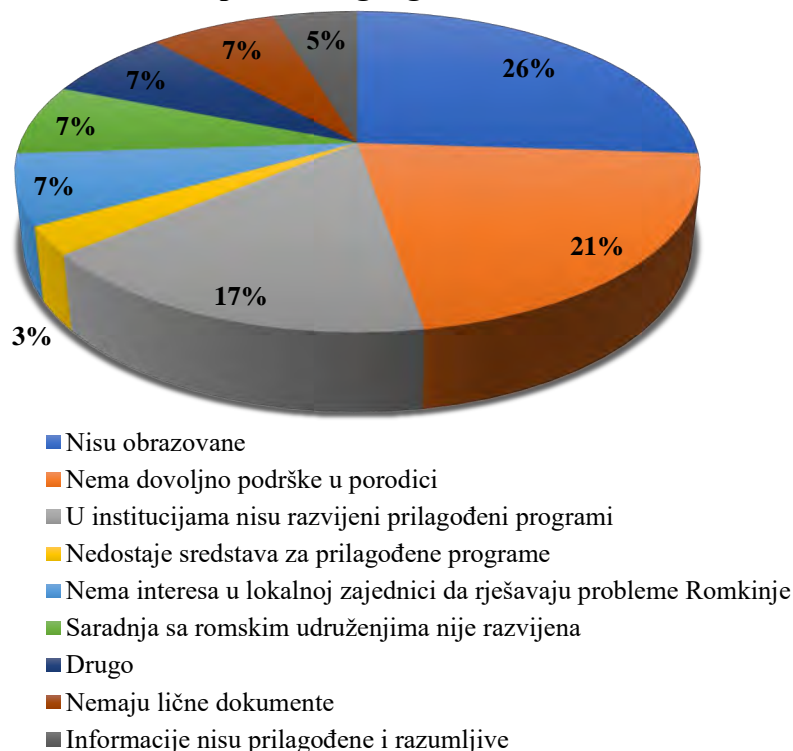
■ Uglavnom jesu ■ Zavisu od njihovog interesa ■ Često nisu ■ Nije se izjasnilo

5.7.3. Koje su prepreke u ostvarivanju prava - percepcija predstavnika institucija

Kada su u pitanju razlozi zbog kojih Romkinje teže ostvaruju svoja prava, u odgovorima ispitanice na ponuđene odgovore navode:

- a) **Kao najvažniju prepreku navode stepen obrazovanja Romkinja, bez dovoljno podrške u porodici te nerazvijenost i neprilagođenost programa za podršku Romkinjama u institucijama;**
- b) Smatraju da znatno manji uticaj ima: nedovoljan interes lokalne zajednice, stepen saradnje sa romskim udruženjima, što Romkinje nemaju lične dokumente i neki drugi splet okolnosti;
- c) Najmanji uticaj smatraju da ima nedostatak sredstava za programe za izradu prilagođenih i više razumljivih informacija (jednostavnije objašnjenje).

Grafikon br. 38: Da li smatrate da Romkinje teže ostvaruju svoja prava zbog toga što su

5.7.4. Koje su prepreke u pristupu obrazovanju- percepcija predstavnika institucija

U svojim odgovorima ispitanici-predstavnici institucija odgovorili su dosta neodlučno.

- 36% je navelo da se Romkinje teže obrazuju;
- 38% da to nije slučaj;
- 28% nije o tome imalo stav.

Indikativno je da dovoljno ne poznaju okolnosti zbog kojih se Romkinje ne obrazuju.

U drugom pitanju u kojem su navedeni odgovori, ispitanici su potvrdno naveli zaključak, odnosno (42%) se nije izjasnilo o razlozima zbog kojih se Romkinje ne obrazuju, iako su imali ponuđene odgovore.

Ostalih 58% je odgovorilo da su glavni razlozi za teže obrazovanje Romkinja sljedeći:

- a) napuštaju školu (19%),
- b) sprečavaju ih roditelji da se školuju (14%),
- c) nisu imale prilike da se školuju (12%),
- d) rano se udaju (9%),
- e) takav je običaj (2%),
- f) nema adekvatnih programa za podršku Romkinjama (2%).

5.7.5. Prepreke u pristupu zdravstvenoj zaštiti- percepcija predstavnika institucija

Kada je u pitanju osiguravanje zdravstvene zaštite sa fokusom na reproduktivna prava, nisu sve institucije dale odgovor.

Zaključujemo da institucije koje imaju nadležnost za pružanje usluga ne razmjenjuju informaciju o tome kako uputiti Romkinje da koriste zdravstvenu zaštitu. S druge strane ohrabruje činjenica da 61% ispitanika zna da Romkinje imaju pristup zdravstvenoj zaštiti, a 14% smatra da ne uživaju to pravo, a zabrinjava činjenica da 25% nije znalo odgovor.

Kada je u pitanju razlog zbog kojih nemaju zdravstvenu zaštitu, indikativno je da je 42% Romkinja potvrdilo da nisu informisani o tome – odnosno nije se izjasnilo, a 3% Romkinja je potvrdilo da ne zna razlog.

Zabrinjava činjenica da praktično 45% predstavnika institucija zapravo nema informaciju o tome kako Romkinje mogu ostvariti pristup zdravstvenoj zaštiti, odnosno samo 23% navelo je razlog zbog kojeg Romkinje nemaju pristup zdravstvenoj zaštiti.

Kada je u pitanju postojanje posebnih programa za zdravstvene preventivne preglede koji su namijenjeni isključivo Romkinjama iz navedenih odgovora je indikativno da su se ispitanici iz institucija izjasnili da nema takvog programa (71%) odnosno da (29%) ne zna za takav program.

Kada je u pitanju saradnja sa Romskim organizacijama u provođenju preventivnih zdravstvenih programa ispitanici iz institucija su naveli da (32%) saraduje s romskim organizacijama te da 7% njih realizuje redovno neki program koji uključuje Romkinje.

Indikativno je da 25% predstavnika institucija ne zna da postoje takvi programi romskih udruženja uključujući 36% ispitanika iz institucija koji nisu znali odgovor na ovo pitanje.

5.7.6. Prepreke - zaštita žrtava nasilja - percepcija predstavnika institucija

Kada je u pitanju odgovarajuća podrška Romkinjama koje su bile izložene nasilju, samo je 28% ispitanika iz institucija imalo iskustvo da vode predmet ili pružaju podršku Romkinjama (ženama i djevojčicama) koje su bile žrtve nekog oblika nasilja.

U svojim odgovorima naveli su da dominira psihičko nasilje (39%), zatim fizičko nasilje (38%) i ekonomsko nasilje (23%).

Kada je u pitanju mjesto izvršenja nasilja, predstavnici institucija se nisu izjasnili o mjestu (61%), za ostale predmete su naveli da je 18% nasilja počinjeno u užoj porodici, 7% u široj porodici, 7% počinjeno nasilje u zajednici od poznatog počinioca i isto tako 7% počinjeno od nepoznatog počinioca u zajednici.

Na pitanje da li su imali adekvatnu saradnju sa žrtvom, 53% nije dalo konkretan odgovor, a 36% smatra da je imalo adekvatnu saradnju sa žrtvom, a 11% da nije ostvarilo adekvatnu saradnju.

Razlog zbog čega nije postojala dobra saradnja nije objasnilo 89% ispitanika. Indikativno je da nemaju iskustva. Naveli su dalje da su u 7% slučajeva Romkinje odustale od prijave, a u 4% slučajeva izjavile da to žele riješiti same u zajednici.

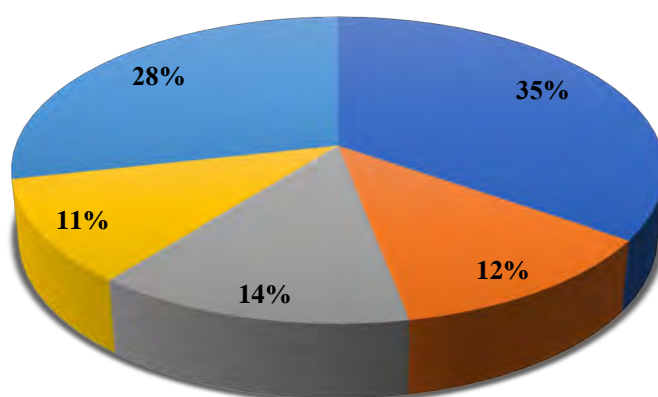
5.7.7. Prednosti političke participacije Romkinja - percepcija predstavnika institucija

Kada je u pitanju politička participacija Romkinja, ispitanici iz institucija su u 75% potvrdili da je veoma važna njihova participacija.

Romkinje smatraju da politička participacija:

- a) Daje pozitivan primjer ostalim Romkinjama (30%),
- b) Da se će se više uvažavati Romkinje u njihovoj zajednici i šire (17%),
- c) Da će se snažnije boriti za ženska prava (15%),
- d) Da Romkinje mogu više pomoći od muškaraca (13%).

Grafikon br. 39: Da li smatrate da je važno da žene (Romkinje) učestvuju u političkom životu? Ako je odgovor DA da li zbog toga što

- Žene (Romkinje) mogu više pomoći od muškaraca
- Snažnije se bore za ženska prava
- One daju pozitivan primjer ostalim Romkinjama
- Više će se uvažavati Romkinje u njihovoj zajednici i šire
- Nije se izjasnilo

6. Zaključci i preporuke

U ovom djelu na osnovu urađene analize izdvojili smo pitanja koja se odnose na ključne probleme s kojim se suočavaju Romkinje u svakodnevnom životu, prvenstveno prateći njihove stavove. Zaključke i preporuke smo podijelili prema oblastima istraživanja.

6.1. Preporuke za poboljšanje ekonomsko-socijalnog položaja

Zaključak:

Romkinje u odnosu na dob dominantno pripadaju osobama mlađe dobi i spadaju u radno sposobno stanovništvo sa karakteristikama mlade populacije. Većina (73%) ih živi u porodicama (užim i širim), a dominantno (91%) ima djecu koja su u 50% slučajeva u dobi do 18 godina. Samo je neznatan udio ženske djece do 3%. U ispitanoj populaciji romskih žena (10%) su osobe s invaliditetom. Skoro četvrtina (21%) su nosioci domaćinstva, 12% su samohrane majke, 9% su samice. Romkinje u pogledu uslova stanovanja u 51% slučajeva imaju osnovne uslove stanovanja, 31% živi u neuslovnom stambenom objektu, a 11% živi u dobrim uslovima. Samo 7% ima stan u vlasništvu, 3% živi u kolektivnom smještaju, a 31% živi u socijalnom stanu manje kvadrature do 25m². Samo 4% Romkinja je navelo da su zaposlene, 4% da su penzionerke, 26% da žive od socijalne pomoći, 25% izdržava član porodice, 36% izdržava se od neformalnog sezonskog rada, što upućuje na izuzetno ugroženost ekonomskog položaja Romkinja. Kada su u pitanju prihodi, 29% živi od iznosa koji je manji od 200,00 KM, a skoro 33% Romkinja nema dovoljno hrane za djecu. Imaju izuzetno nisko povjerenje u rad institucija, 11% ih je izjavilo da je dobilo pomoć, a samo četvrtina žena odlučuje se da traži pomoć od institucija.

PREPORUKA:

Potrebno je zagovarati kreiranje specifičnih programa koji će u odnosu na stepen ugroženosti porodica žena koje su nosioci domaćinstva ponuditi sveobuhvatniji oblik ekonomske pomoći koji će uzeti u obzir ukupne uslove u kojima žive ove romske žene, odnosno njihove porodice i ponuditi stalni socijalni model pomoći kroz definisanje njihovog egzistencijalnog minimuma.

6.2. Preporuke za poboljšanje pristupa obrazovanju

Zaključak:

Kada je u pitanju nivo obrazovanja, 55% Romkinja nema osnovno obrazovanje, a samo 24% je završilo osnovnu školu. Veoma zabrinjavajući obrazovni i kvalifikacijski status Romkinja, 89% ih je potvrdilo da nemaju zanimanje, odnosno da nisu stekle obrazovanje. Indikativno je da nemaju dovoljno podrške za obrazovanje posebno za dokvalifikaciju te prilagođene programe i materijalnu podršku dok se školuju.

PREPORUKA:

Uspostaviti održivi program za obrazovanje i kvalifikaciju Romkinja u kojem će se osigurati potrebna sredstva i vremenski kontinuitet u njegovoj realizaciji.

6.3. Preporuke za poboljšanje obrazovanja djece

Zaključak:

Obrazovanje djece je izuzetno važno a posebno rješavanje problema za redovno pohađanje škole romske djece, visoka je stopa djece koja napuštaju ili neredovno pohađaju nastavu. Izuzetno je mali procenat romske djece uključene u predškolski odgoj, nedostaju programi za podršku roditeljima i djeci, djeca ne stiču dovoljno znanja i vještina i kada pohađaju školu, nemaju informatičku opremu, dovoljno pribora ili su uslovi u porodici takvi da nemaju prostor za učenje. Rano se udaju ili su prisiljeni da rade na ulici.

PREPORUKA:

Uspostaviti održivi sistemski model stipendiranja za svu romske djece i u osnovnom i srednjem obrazovanju bez obzira na njihov socijalni status. Također u obrazovnim institucijama u svrhu postizanja većeg znanja osigurati stručnu pomoć i dopunsko učenje i usmjeravanje.

6.4. Preporuke za poboljšanje zapošljavanja

Zaključak:

Kada je u pitanju zapošljivost Romkinja inicijalno je analizirana mogućnost zapošljavanja. Činjenica je da polovina Romkinja traži, a da polovina ne traži posao, ovo je potvrđeno i kroz anketu na dva načina kroz dob ispitanica i kasnije kroz njihove odgovore i interes za zapošljavanje, također veliki broj Romkinja skoro nikako nije bio uključen u postojeće programe zapošljavanja, (80% Romkinja nije učestvovalo u programu zapošljavanja, a 90% Romkinja u programima prekvalifikacije). Romkinje nemaju skoro uopšte radnog iskustva što ih čini potpuno nekonkurentnim za tržište rada. U postojećim programima navele su da poslodavac nije imao interesa da ih zadrži nakon isteka granta, zbog toga što nema dovoljno sredstava za zapošljavanje Romkinja, ili što nemaju dovoljno iskustva u vođenju samostalnog posla. U postojećim programima koji se realizuju Romkinje smatraju da su diskriminirane i isključene zato što su žene, što nisu kvalifikovane, a one smatraju da većina ne radi zbog tradicijskih razloga. Također nemaju ili ne dobijaju prilagođene i prave informacije o mogućostima zapošljavanja. Romkinje su nekvalifikovane tako da dobiju priliku da rade: sezonski posao, prikupljanje sekundarnih sirovina, rad na pijaci, rad u nevladinim organizacijama, čistačice, rad na dnevnicu, komunalni radnik, poljoprivreda, prodaja polovne obuće i odjeće, prošenje i rad u ugostiteljstvu.

PREPORUKE:

Izraditi poseban program prekvalifikacije za Romkinje u saradnji sa ženskim organizacijama i potencijalnim poslodavcima radi održivijeg zapošljavanja Romkinja.

Sačiniti posebno prilagođen informativni paket koji informiše Romkinje o mogućostima doškovanja i prekvalifikacije i zapošljavanja, u svrhu provođenja kampanje.

Kreirati poseban paket podrške Romkinjama poduzetnicama da samostalno ili zajedno sa drugim ženama pokrenu obrt-biznis te uspostaviti u JLS urede za stručnu podršku i savjetovanje.

6.5. Preporuke za poboljšanje zaštite od rodno-zasnovanog nasilja

Zaključak:

Kada je u pitanju oblast rodno-zasnovano nasilje prema Romkinjama, istraživali smo učestalost nasilja, oblike, te odnos institucija prema Romkinjama koje su bile izložene nekom od oblika nasilja, te Romkinja koje su potvrdile da su u zadnje dvije godine doživjele nasilje. Kada je u pitanju mjestu odnosno okruženje u kojem je počinjeno nasilje nad ženama, u najvećem broju se dešavalo u užoj porodici, od poznatog počinioca i u široj porodica, a u zajednici najmanje. Romkinje su u velikom broju kod ovih pitanja izbjegavale da javno govore o nasilju. Najveći broj žena je izložen kombinovanom nasilju, psihičkom i fizičkom koje je praćeno ekonomskim nasiljem. Seksualno nasilje navelo je samo 7% Romkinja, dok je za digitalno nasilje navelo 4% Romkinja. Generalno, Romkinje nisu imale pomoć od zajednice, te postoji visok stepen nepovjerenja sa slučajevima kada su zatražile pomoć a nisu je dobile, posebno u pogledu njihove dalje sigurnosti kada prijave nasilje.

PREPORUKE:

Provesti specifično istraživanje koje bi bilo usmjereno na istraživanje predrasuda samih Romkinja ali i institucija koje su im dužne dati podršku.

Uspostaviti savjetovaništa, odnosno specijalizovati poziciju za rad sa marginalizovanim grupama žena u prevenciji nasilja i pružanju podrške žrtvama nasilja, osigurati budžet koji bi uključivao rad na terenu u zajednici u saradnji sa udruženjima Romkinja.

6.6. Preporuke za poboljšanje zaštite djece

Zaključak:

Položaj djece istražen je kroz nekoliko dodatnih pitanja. Disciplinovanje djece, veći broj Romkinja smatra da je dobra metoda. Kada su u pitanju rani brakovi oko 23% Romkinja je potvrdilo je da imaju djecu koja su sklopila rani brak, u duplo većem broju slučajeva, to bile kćerke. Na ova pitanja su nerado odgovarale tako da je zaključak da je pojava mnogo šira nego se čini po njihovim izjavama. Potvrdu ovih stavova u vezi ranog stupanja u brak dobili smo u dijelu ankete o dobi kada su ispitanice same sklopile brak prije punoljetstva više od 50%, a oko 30% imalo jedno dijete prije punoljetstva. Kada je u pitanju briga o djeci i njihovom položaju u porodici i dječji rad, djeca rade kako bi zaradila novac za sebe ili za porodicu je odgovorilo potvrdno 20% Romkinja, a 65% navelo da ne šalju djecu da rade na ulici i na drugim mjestima. Smatraju da će njihovo zaposlenje i dječji dodatak doprinijeti boljem položaju djece kao i omogućivanje boravka djece u predškolskim ustanovama i boljim stambenim uslovima.

PREPORUKA

Nadležne institucije je potrebno da uspostave održiv program za podršku romskoj djeci u okviru kojeg bi se osiguralo masovnije uključivanje romske djece u predškolsko obrazovanje, poboljšali postojeći i otvorili novi od strane JLS besplatni dnevni centri-igraonice za romsku djecu i drugu djecu u stanju potrebe.

6.7. Preporuke za poboljšanje pristupa zdravstvenoj zaštiti i reproduktivnim pravima

Zaključak:

Kada su u pitanju reproduktivna prava Romkinja, fokus istraživanja se odnosio na zdravstvene preventivne ginekološke preglede, pristup istim, posebno tokom trudnoće. Romkinje po pitanju preventivne vrste podrške imaju u najvećem broju slučajeva u programima koje organizuju ciljano nevladine organizacije. Zaključak je da je samo 50% romskih žena zapravo imalo informaciju o preventivnim ginekološkim pregledima. Zabrinjavajuća je činjenica da 90% Romkinja nije obavilo ginekološki pregled. Kada su upitanju pregledi tokom trudnoće situacija je nešto povoljnija ali i dalje postoji problem da je cca 25% žena izvan sistema. Romkinje navode da su prisutne predrasude u pogledu ostvarivanja ovog prava kod samih Romkinja i kod zdravstvenog osoblja, Romkinje same navode kao razlog neodlaska ljekaru npr. nisam udata, rodila kod kuće, sramota me je, nemam mogućnosti za ličnu higijenu, nemam prebivalište...

Postoji nezadovoljstvo kod pružanih usluga i navode slučajeve diskriminacije. Istraživanje je pokazalo da većina, skoro 80% Romkinja misli da se u realizaciji zdravstvenih programa zaobilaze romske zajednice, da zdravstveno osoblje pokazuje predrasude. Postoji i dalje problem u pristupu zdravstvenom sistemu jer je posebno u FBiH veći broj romskih žena izvan zdravstvenog sistema-neosigurane su.

PREPORUKE:

Uspostaviti održivi program koji bi romskim ženama u zajednici jednom godišnje omogućen besplatan ginekološki pregled, a u svrhu većeg odaziva (stvaranja atmosfere povjerenja) sačiniti kampanju u saradnji sa romskim nevladinim organizacijama koje bi ukazale na važnost reproduktivnih prava.

Sačiniti instrukciju u saradnji sa kantonalnim zdravstvenim vlastima kako i na koji način Romkinje mogu ostvariti redovno pravo na zdravstvenu zaštitu.

6.8. Preporuke za poboljšanje pristupa djece zdravstvenom sistemu

Zaključak:

U pogledu osiguravanja zdravstvenih potreba djece istraživanje je pokazalo da sva romska djeca nemaju redovnu medicinsku pomoć, također postoji veći broj romske djece koji se nije vakcinisao. Romska djeca koja su osobe s invaliditetom nemaju potrebnu podršku. Kada je u pitanju dentalna podrška, više od polovine romske djece nije imalo priliku da koristi uslugu zubara.

PREPORUKA:

Kreirati programe koji bi romskoj djeci besplatno osigurao sistematski pregled jednom godišnje uključujući kontrolu vakcinacije i pregled i podršku zubara. Također je potrebno poboljšati i kontinuirano osigurati podršku romskoj djeci koje su osobe sa invaliditetom.

6.9. Preporuke za poboljšanje političke participacije

Zaključak:

Kada je u pitanju politička participacija, može se zaključiti da relativno veliki broj Romkinja, a 70% je potvrdilo da glasa, ali skoro isti procenat (78%) smatra da njihov glas nema svrhe tako da im je namjera da na sljedećim izborima njih glasa manje (69%), a skoro 24% jasno iskazuje da ne želi da glasa. Mali broj Romkinja je u članstvu neke političke partije (14%), kada je u pitanju odluka da glasaju za predstavnika iz Romske manjine, 59% bi glasalo za njih, a 34% ne bi podržalo predstavnika Roma, 60% smatra da oni nisu dali veliko doprinos zajednici, a i njihov glas ne znači mnogo. Kada je u pitanju učešće Romkinja izborima, 72% smatra da je to izuzetno dobro i da Romkinje mogu više pomoći od muškaraca, daju dobar primjer drugim Romkinjama i više će ih uvažavati u društvu. Skoro isti stav i važnosti političke participacije Romkinja imali su i predstavnici institucija.

PREPORUKA:

U cilju poticanja što većeg učešća Romkinja u političkom životu, potrebno je kreirati poseban program edukacije i informativne kampanje kako bi se Romkinje u zajednici upoznale sa izbornim procesima i objasnila uloga, važnost izbora i funkcije različitih nivoa vlasti.

6.10. Preporuke za poboljšanje pristupa servisima i javnim uslugama

Zaključak:

Kada je u pitanju poboljšanje pristupa Romkinja institucijama, većina institucija nema osobu zaduženu sa saradnju i podršku Romima, samo 39% predstavnika institucija je potvrdilo da imaju, a u 18% institucija ima zaposlenu osobu romske nacionalnosti.

Kod pristupa informacijama i informisanje Romkinja o pravima, skoro 40% Romkinja ima problem zbog nedostatka informacija o načinu ostvarivanja prava a kao najvažniju prepreku navode stepen obrazovanja.

Romkinje nemaju dovoljno podrške za porodicu, a u institucijama nisu razvijeni i prilagođeni program i za podršku Romkinjama, smatraju da znatno manji uticaj ima: nedovoljan interes lokalne zajednice, stepen saradnje sa romskim udruženjima, što Romkinje nemaju lične dokumente i neke druge okolnosti.

Predstavicima institucija nisu poznate dovoljno okolnosti zbog kojih se Romkinje ne obrazuju iako su neki od razloga napuštanja obrazovanja slično rangirali u pogledu razloga napuštanja škole, suprotno od Romkinja, institucije smatraju da postoji dovoljno adekvatnih programa za podršku Romkinjama kako bi se obrazovale.

Kada je u pitanju zdravstvena zaštita skoro polovina predstavnika institucija nema informaciju o tome kako Romkinje mogu ostvariti pristup zdravstvenoj zaštiti, a kada je u pitanju postojanje posebnih programa za zdravstvene preventivne preglede koji su namijenjeni isključivo Romkinjama nema takvih adekvatnih programa.

Kada je u pitanju saradnja sa Romskim organizacijama u provođenju preventivnih zdravstvenih programa, ispitanici iz institucija su naveli da 32% saraduje sa romskim organizacijama, ali samo 7% redovno realizuje neki program koji uključuje Romkinje.

Kada je u pitanju odgovarajuća podrška Romkinjama koje su bile izložene nasilju, veoma mali broj predstavnika institucija imao je takvo iskustvo da vode predmet ili pružaju podršku Romkinjama (ženama i djevojčicama) koje su bile žrtve nekog oblika nasilja, ali su slično ocijenili oblike nasilja i samo trećina predstavnika institucija smatra da je imalo dobru saradnju sa žrtvama nasilja ali nisu znali objasniti razlog.

PREPORUKE:

U svrhu poboljšanja pristupa javnim servisima i uslugama potrebno je inicirati prema institucijama da u saradnji sa Romkinjama i njihovom mrežom sačine plan za realizaciji aktivnosti koje se odnose na:

- A. određivanje kontakt tačke (službenika) za Rome,*
- B. poboljšanje sistema informisanja o pravima u različitim sektorima,*
- C. sačinjavanje paketa informacija prema listi prava,*
- D. usvajanje dopunskih programa za obrazovanja i dokvalifikaciju Romkinja ili dopuna postojećih,*
- E. usvajanje održivih programa (i finansiranje) za zaštitu reproduktivnih prava za Romkinje,*
- F. usvajanje održivih programa (i finansiranje) podrške Romkinjama žrtvama nasilja,*
- G. usvajanje specifičnih programa za prevenciju ranih brakova djece i programa za suzbijanje prisilnog rada djece i prosjačenja.*